

Onderstaande studie is grotendeels in 1990 gemaakt, op het moment dat er in de herv. kerk druk werd gewerkt aan de uitbreiding. Het is mogelijk om deze tegen betaling van 17 euro (exclusief verzendkosten) ingebonden te verkrijgen. Daarbij zijn ook meerdere illustraties van de kerk, statistieken, foto's van predikanten en de bronnen toegevoegd.

Staphorst blijft bouwen aan grotere kerk

door Frans Verkade

De hervormden in Staphorst kampten enige tijd geleden met een minder alledaags probleem: zowel de grote gemeente als de kleinere hervormde deelgemeente kon de vele kerkgangers op zondagen en zeker op de kerkelijke feestdagen geen plaatsen meer bieden. Het kerkgebouw aan de Gemeenteweg is inmiddels flink uitgebreid.

Worden elders kerken gesloten en verbouwd, hier kunnen de hervormden zich nog steeds op veel belangstelling beroemen. Reden om een blik te werpen in de historie van de gemeente, die na zeven eeuwen nog altijd groeit.

Een "geschiedenisboek" waaruit blijkt hoe intensief de gemeente in voorbije jaren optrok, hoe werd gestreden tegen papegaai-schieten en "ergerlijke" vergaderingen van de spinsters, over een predikant die hier zo'n tweeduizend kinderen doopte en ook over dominees, die soms werden belaagd vanwege hun inzet voor de invoering van christelijk onderwijs en christelijke politiek.

1) EEN STEVIG FUNDAMENT

Inleiding

Net als in vele Drentse gemeenten staan de gelovigen uit Staphorst in de zestiende eeuw niet te springen om de nieuwe leer van de reformatoren aan te nemen. Als dit geruime tijd later eenmaal een feit is, ontwikkelt de gemeente zich tot een zeer hechte, met veel samenkomsten. Niet alleen op zondag met twee vieringen en aansluitend catechisaties, waarbij de preek met jong en oud nog eens wordt nabesproken. In de tijd van ds. Th. Noortbergh (1658-1667) wordt besloten in de wintermaanden ook op de woensdagmiddagen een dienst te beleggen. En als rond 1665 de pest z'n vernietigende werking doet komt daar bijna wekelijks een gebedssamenkomst bij, nog wel 's morgens van vijf tot zeven uur. Ook als de animo wat verslapt weet de kerkeraad onder leiding van de zeer secure en ijverige ds. Noortbergh met handige besluiten hierin verbetering aan te brengen. Staphorst gaat in deze dagen op in het geloof zo blijkt uit de vrij zeldzame gegevens.

Eerste Staphorsters

Reeds voor het begin van de christelijke jaartelling moeten inwoners in Staphorst zijn neergestreken. Overigens nog zonder een christelijke kerk, immers toen waren de goden van de Germanen meer in trek. Lange tijd blijft het gebied vervolgens buiten het "nieuws". Vermoedens spreken uit dat eerst na de watersnood in het jaar 1170 de hogere stroken langs de Reest worden bewoond. In ieder geval staan er zes jaar later vijf huizen. En in 1217 heeft het ruim zeventig jaar eerder gestichte Benedictijner klooster uit Ruinen ook een huis in Staphorst. Deze monniken hebben een rol vervuld in de ontginning van het dorp.

Kerk afgebrand

De kalender geeft het jaar 1282 aan als in Rouveen een kerk wordt gebouwd. Waarschijnlijk verrijst korte tijd later ook in het veen te Staphorst (bij het Kerkenland) een Godshuis. Een kerk, die van lieverlee nog wel eens zou verhuizen omdat de hele gemeenschap verderop een stekkie zoekt. Al zo'n zestig jaar na de bouw van de eerste kerk blijkt het begrip "Olde Staphorst" voor de eerste woonomgeving als "etiket" te zijn ingeburgerd.

De herkomst van de bewoners werd in vroege tijden vooral in Friesland gezocht. Daarentegen concluderen meer recente onderzoekers dat het om afstammelingen van de Saksen gaat.

In 1417 gaat genoemde kerk in vlammen op. Het dorp verplaatst zich en elders bij de Olde Kerkhofsweg verrijst eerst zo'n twintig jaar later, in 1436, een nieuwe kerk. Een kleine eeuw later, in 1512 wordt een nieuw kerkhof in gebruik genomen en een grote klok voor de Staphorster kerk gegoten. Van de twee genoemde kerken zijn sporen aangetroffen. Enkele onderzoekers menen dat de nieuwe klok uit 1512 op de ingebruikname van een nieuwe kerk wijst.

Is over de pastorale krachten uit de beginjaren van deze aan de Heilige Nicolaas gewijde kerk slechts bekend dat zij voor 1561 werden aangesteld door de priester van de parochiekerk Sint Lebuinus te Deventer en sedertdien door het bisdom Groningen, anders wordt het in het midden van de zestiende eeuw, als reformator dr. Maarten Luther in het Duitse inmiddels de nodige stemmen heeft losgemaakt.

Voorgangers

De liberaal ingestelde Roomse priester van Staphorst, een zekere A.L.M. Geert voorheen student te Keulen, begint te twijfelen aan de Roomse leer. De overlevering zegt dat hij zelfs het begrip "dwalingen" bezigde. "Als hij werd gevraagd waarom hij dan zo lang de dwalingen had geleerd, gaf hij altijd tot antwoord: "Kinderkens het is een vergissing", aldus het Predikantenregister van ds. Noortbergh.

Geert heeft volgens de overlevering gedurende veertig jaar een fundament voor de hervorming in Staphorst gelegd. Zijn inzet voor de nieuwe godsdienstige richting van de reformatoren is toch niet zo rigoureuus geweest dat hij hierdoor, zoals elders, in gevaar is gekomen. Hasselt en andere plattelandsgemeenten blijken in deze tijd zeer Roomsgezind. Staphorst en Rouveen zijn niet vertegenwoordigd bij de eerste "gereformeerde" synodes in de jaren tachtig. Evenmin wordt door voorgangers uit deze plaatsen de kerkorde van 1586 ondertekend. Als gevolg van de strooptochten van Alva worden de dorpen in deze tijd als "verwuestet en meestendeel leedich" opgegeven. In 1588 is Geert als één van de elfhonderd slachtoffers in deze gemeente aan de rondgaande pest overleden.

Reformatie

Een minder duidelijke tussenperiode volgt. Zeker is dat het aantal gemeenteleden door de plunderingen en de pest sterk is gedaald. Ook blijkt de Rooms-Katholieke kerk nog dusdanig aan te spreken dat er andermaal meer Roomsgezinde voorgangers komen.

Genoemd worden Jan Pannekoek, die er zo'n vijf jaar werkt, en "Eén van Steenwijck" die er twee tot drie jaar werkt. Mogelijk wordt hiermee ene Coops bedoeld, die in verschillende bronnen wordt genoemd en voor de zomer van 1597 is overleden.

Op 25 juni van dit laatste jaar behandelen de Gedeputeerden van Ridderschap en Steden van Overijssel een verzoek van J. van der Eijck, die dan als "pastroer van Staphorst" te boek staat. Hij krijgt het later aan de stok met de Reformatie-aanhanger, ds. A. Fabritius, die in deze dagen (waarschijnlijk 1598) vanuit Zwartsluis moet zijn overgekomen. Eerst in dit jaar wordt Staphorst voor het eerst op de synode genoemd. Ook wordt dan de dienst van de papen (roomsen) aan banden gelegd en bepaald dat in alle gemeenten "binnen veertien dagen een Gereformeerde predikant moet worden beroepen".

Pastoor Van der Eijck laat zich niet zomaar aan de kant zetten. Tussen hem en de eerste van de 37 dominees die deze gemeente totnutoe hebben gediend, ds. Fabritius, ontstaan de nodige twisten.

Weer Rooms?

De eerste predikant besluit reeds in 1601 "om verdere onenigheid te voorkomen" om het beroep naar Swarte Sluys (Zwartsluis) aan te nemen. In voorgaande jaren hebben zich ook problemen rond de uitbetaling van zijn salaris voorgedaan. Voor de provinciale synode van Overijssel, van 9 tot 12 juni in 1601 te Zwolle bijeen, bepaald geen verheugend nieuws. De afgevaardigden maken zich zorgen over de toekomst van hervormd Staphorst. Fabritius krijgt de benodigde toestemming om het beroep naar Zwartsluis aan te nemen op de voorwaarde dat hij zijn huidige gemeente nog enige tijd zal dienen.

Bij de synodeleden leeft de angst dat de Staphorsters weer "de ooren zullen bieden" aan enkele Rooms en als er geen kerkdiensten worden gehouden. Toch vertrekt Fabritius al snel. Korte tijd later doet de uit Friesland verdreven R. Uterwijck zijn intrede. Hij kent een zeer

bewogen loopbaan. Na zijn snelle vertrek in 1589 uit Ijtens naar Burgwerd beveelt de synode hem terug te keren. Hij blijkt echter al snel daarna in de hervormde gemeente van Wons en Engwier te arriveren.

Vanwege zijn gedrag wordt hij in 1594 gedwongen de provincie te verlaten. Na een periode wellicht in de provincie Utrecht te hebben gearbeid keert hij omstreeks het begin van de zeventiende eeuw voor korte tijd terug in Friesland. Stadhouders Willem Lodewijk benoemt hem in 1602 tot eerste predikant van de hervormde gemeente van Koekange. Reeds een half jaar later arriveert hij in de Overijsselse gemeente. Uterwijck gaat in 1617 gaat hij met emeritaat. Zijn schoonzoon, L. Hanecamp predikant te Avereest, volgt hem in mei op.

Remonstrants

Het aantreden van ds. Hanecamp verloopt niet vlekkeloos. Hij is ontzettend beroepen. Eerst anderhalf jaar later wordt dit probleem in de voorbereidende vergadering voor de Nationale Synode van 1618/1619 opgelost. In vervolg op deze zeer bekend geworden samenkomst, die een halt tegen de Remonstrantse leer toeroept, stelt nogwel de classis Meppel dat de predikanten van Staphorst en IJhorst voorstellen hebben gedaan, "die ergernis opleveren voor vele godszalige mensen en een ontheiliging van de zuivere leer in de kerken van Gereformeerd Nederland betekenen".

De kwestie wordt opgelost, echter een jaar later maakt de provinciale synode te Kampen zich bezorgd over de toename van het aantal Remonstranten te Staphorst en Rouveen. In 1633 wordt nog eens zonder succes vanuit de Drentse synode geklaagd over de Overijsselse buurgemeente. Inzet zijn dan het niet houden van catechisatiepreken en het uitspreken van lijkpredikaties. Ds. Hanecamp blijft niettemin predikant en neemt 41 jaar na zijn intrede, in de bloei maand van 1658, afscheid als emeritus.

Gereformeerd

Een heel nieuwe periode in de Staphorster kerkgeschiedenis breekt aan. Nog in dezelfde maand van het genoemde vertrek komt de zeer ijverige kandidaat Th. Noortbergh op beroep preken. Na het "verhoor van verscheidene zeer goed bekwame kandidaten, goedkeuring van de gemeente en het aanroepen van Gods Heilige Name" brengt de kerkeraad reeds op 12 augustus 1658 een beroep uit op de "rijk aan goede gaven, geleerde en godvruchtige" kandidaat Noortbergh (Zwollanus). Hij had een dag tevoren voor de tweede keer in de gemeente gepreekt. Op 16 september volgt de intrede.

Aan hem de taak om Gods Heilig Woord te gaan uitdragen naar de gereformeerde traditie zoals die veertig jaar eerder tijdens de Nationale Synode in Dordrecht was bepaald. Binnen een maand begint hij het werk, waarvan de minder gemakkelijk te lezen sporen nu (ruim drie eeuwen later) nog steeds aanwezig zijn. Hij heeft bouwstenen voor een stevig fundament aangedragen. Ds. Noortbergh - een zeer secuur man - stelt het genoemde Predikantenregister samen. Voorts legt hij een "Kerkeboek" aan waaruit blijkt hoe het gemeentelven er in deze tijd aan toe gaat. Tenslotte zorgt hij er ook voor dat sinds 1659 de kerkenraad iedere maand bijeen komt en dat zijn besluiten nauwkeurig voor het nageslacht worden vastgelegd. Besluiten, die doorgaans ook van "den predickstoel" aan de gemeente worden bekendgemaakt.

187 gezinnen

De aantekeningen bevatten waardevolle gegevens over de omvang, de activiteiten en de

problemen van de gemeente. Wat dit eerste betreft weten we dat de hervormde gemeente bij het aantreden van ds. Noortbergh 187 gezinnen omvat: 160 in het hoofddorp en 27 in de buitendorpen.

Door de vele doorhalingen en aanvullingen in het Kerkeboek is het niet gemakkelijk om het lidmatental te achterhalen. Waarschijnlijk zijn het er zo'n driehonderd geweest. In de tien jaren die genoemde predikant de gemeente dient worden er nog eens 184 nieuwe lidmaten aan de boeken toegevoegd. Daartegenover staat een vermindering van 85, als gevolg van sterfte en verhuizing naar elders. Opmerkelijk is dit hoge cijfer in de jaren van de pest, 1665 (19) en 1666 (23).

Ook uit het doopboek blijkt dat de gemeente onder ds. Noortbergh een bloeitijd doormaakt. De eerste jaren worden er steeds ruim vijftig dopelingen ingeboekt. Een aantal dat zo'n tien jaar eerder tot één a twee beperkt bleef.

Kerkerde

Behalve inzicht in aantallen geeft ds. Noortbergh door zijn "orde van de kerckendiensten in de gemeijnte tot Staphorst" een goed beeld van het gemeentelijk leven in deze tijd. De predikant schrijft in een zevental hoofdpunten over de tijdstippen waarop wordt gepreekt en welke onderwerpen daarin centraal staan.

Daarnaast geeft hij voorschriften voor het gebruik van de christelijke doop en het houden van het Heilig Avondmaal. Als vijfde punt komt het "Annemen" van de lidmaten aan de orde. Tenslotte volgen regels over het afgeven van de attestatiën (bewijs van goede handel en wandel als lid) en de catechese.

Dankzij deze gegevens wordt het geloofsleven uit het midden van de zeventiende eeuw duidelijk. Zeer opmerkelijk zijn de grote inzet en de vele samenkomsten. Uit de voorschriften blijkt dat op zondagmorgen om negen uur "na het derde gelui van de klok" één tot twee hoofdstukken uit de Bijbel worden gelezen en vervolgens de Tien Geboden of de twaalf Artikelen van het Geloof.

Twee diensten

's Middags begint de dienst al vroeg: tussen één en twee uur. Zodoende wil men "de buytenlieden" niet al te lang ophouden. Nadat de schoolmeester één tot twee hoofdstukken heeft gelezen wordt gewoonlijk de Catechismus verklaard. Van "passende feeststof" tijdens de middagdienst wordt alleen met Avondmaalsdiensten en bij de kerkelijke feesten (Pasen, Pinksteren en Kerst) gebruik gemaakt.

In tegenstelling tot sommige andere plaatsen worden in Staphorst zelfs gedurende de hele winter ook middagdiensten gehouden. Voorts wordt ook twee keer gekerkt op "vastenbede-dagen, danck-dagen", genoemde feestdagen, "nieuwjaars-dach en Hemelvaarts-dach". Ook dan worden maximaal twee Bijbelgedeelten gelezen. Voor de bededagen is een passend gedeelte uit de profeten voorgeschreven.

Ook op woensdag

Behalve deze diensten op zon- en feestdagen besluit ds. Noortbergh in het najaar van 1659 ook op de woensdag diensten te gaan beleggen. In de wintermaanden wordt op de woensdagmiddag "in sijn volle forme" gepreekt. Om er zorg voor te dragen dat de mensen niet massaal uit de kerk blijven wordt de Schult (burgemeester) verzocht in de wintermaanden op woensdag geen verkopeningen te houden. Die antwoordt hierop zeer welwillend.

De doordeweekse diensten beginnen afhankelijk van "de zachtheid" van het weer begin of eind november en gaan door tot het volgende voorjaar. De kerkeraad vindt het dan welleltjes. Na de eerste winter blijkt de reformatie te radicaal en klinkt er verzet. De ambtsdragers wijzen de dominee er begin april op dat deze diensten twee tot drie weken eerder moeten ophouden. Het kerkbezoek is dan verminderd vanwege het turfgraven in het Echts Veen.

Minder bezoek

Het aantal aanwezigen tijdens kerkdiensten blijkt niet alleen doordeweeks reden voor zorgen te zijn, in het voorjaar van 1661 wordt op de kerkenraadsvergadering ook duidelijk dat de belangstelling voor de tweede dienst op zondag afneemt. Om hierin verbetering aan te brengen zullen voortaan een ouderling en diaken tussen de diensten aanwezig blijven. Zij moeten er dan voor zorgen dat deelnemers na de catechisatie ook wachten op de tweede dienst.

De classis adviseert later om de toeloop 's middags te vergroten door de afkondigingen, die in die dagen ook allerlei gemeentelijke zaken betroffen, voortaan op de zondagmiddag na de prediking aan de gemeente bekend te maken. Voorheen werden deze tijdens de morgendiensten bekendgemaakt.

Avondgebeden

Bovendien kent de gemeente rond deze tijd nog altijd een zogeheten avondbijeenkomst. Elke doordeweekse avond komen gemeenteleden onder toezicht van kerkeraadsliden samen. Zij lezen een gedeelte uit de Bijbel, zingen een Psalm en bidden het Avondgebed. Zijn deze van Roomse traditie afkomstige samenkomsten elders in den lande al lang afgeschaft, de kerkeraad van Staphorst oordeelt in februari 1660 dat deze dagelijkse bezinningsmomenten "seer stichtelick" en dus wenselijk zijn.

Behalve deze vele samenkomsten doet in 1665 nog een nieuw fenomeen z'n intrede. Als de winterbeurten voor de woensdagmiddag zijn afgelopen stelt de predikant voor om bijna wekelijks een biddag te houden. Deze gebedssamenkomsten worden dan, waarschijnlijk in verband met de pest, zelfs ook "in het drukste werk van het hoijen" regelmatig gehouden. Ze staan op de agenda voor woensdagmorgen tussen 5.00 en 7.00 uur. Om de bezoekers tijds naar het werk te laten gaan en de samenkomsten ordelijk te laten verlopen is voor dit vroege tijdstip gekozen. Als begin oktober het vee op stal komt wordt het aanvangstijdstip voor dit "bede-uur" op 9.00 uur gezet.

Doopdiensten

Ook voor de viering van de sacramenten heeft ds. Noortbergh al snel na zijn intrede de nodige regels vastgelegd. Behalve voor de doop van kleine kinderen ook voor die plechtige wijding van ouderen. Zij worden, alvorens de doop een feit kan zijn, door de predikant onderwezen over de christelijke religie. Dan vindt een samenkomst plaats om betrokkene tot lidmaat aan te nemen. Vervolgens vindt in de kerk de doop plaats en wordt men toegelaten tot het Heilig Avondmaal.

"De kleine kinderen van de bondgenoten" worden tijdens de eerste 's zondagse dienst "onder of voor de predikatie" gedoopt. De kerkeraad besluit in het voorjaar van 1659 om deze plechtigheid evenals huwelijksinzegeningen eerst in de middagdienst te voltrekken. Dit ter voorkoming van de zondagontheiliging. Later gaat de kerkeraad nog een stapje verder voor de bevordering van de zondag. Dan besluit hij degenen die op hun trouwdag

"ijetwes willen te doen hebben", te verzoeken niet meer op zondag maar op woensdag te trouwen. Overigens zal het bij een verzoek blijven. Er komt geen verplichting.

Voorbereidingen

Indrukwekkend zijn de grote voorbereidingen die plaatsvinden voordat de gemeente vier keer per jaar het Avondmaal viert. In deze tijd worden deze plechtige vieringen veelal gehouden op de grote christelijke feesten (Kerst, Pasen en Pinksteren) en op de tweede zondag in oktober. In Staphorst op Paaszondag, de tweede zondag van juli, de derde van september en op eerste Kerstdag.

Drie weken voor de viering van "het Heilig Nagtmaal" wordt deze al van de preekstoel afgekondigd. Vervolgens begint de actie met de "huisvisitatie" bij alle lidmaten door de predikant en een ouderling. Tijdens deze bezoeken in de wintermaanden int de dominee ook nog eens vier stuivers voor de meester van "de soomer-schoole".

Acht dagen voor de viering wordt "de belijdenis-predikatie des geloofs" gehouden. Niets bijzonders. Staphorst volgt hierin "de loffelijke gewoonte in andere kerken". Tijdens deze diensten wordt de christelijke gereformeerde leer van de kerk in 't kort voorgesteld. Dan worden ook nieuwe lidmaten aangenomen.

Voor melktijd

Bovendien komt de gemeente ook nog eens op vrijdagmorgen voor de betreffende sacramentsdienst bijeen. "Om noch nader tot deze H(eilige) Actie geprepareert te worden geschiedt des vrijdags te voore 's morgens te 9 uijr de boete- of proefpredicatie". Vanwege het werk op het veld vindt het bezinningsmoment in de zomermaanden 's morgens tussen zes en zeven uur plaats.

Later besluit de kerkeraad om tijdens deze viering ook de nieuwe Avondmaalsgangers aan de gemeente voor te stellen. Zo wordt aan andere gemeenteleden de gelegenheid gegeven om eventuele bezwaren tegen leer of leven in te dienen. Met het tijdstip van deze dienst wordt overigens flexibel omgesprongen. Het blijkt moeilijk hiervoor een vast moment te kiezen. Jaarmarkten uit de regio drukken hierop een groot stempel. Zo vindt in juni 1661 vanwege de jaarmarkt in Ommen deze dienst niet op vrijdag maar op zaterdag tussen de middag plaats. Tussen één en twee uur, "tussen het moment dat de maaiers van het veld terugkeerden en met het melken werd begonnen".

Een jaar later begint deze zomerdienst om twee uur "om geen verandering van het hooien en melken te hebben". Doordat op 24 december de markt in Hasselt en Meppel wordt gehouden wordt de "proefpreek" dan een dag eerder gehouden. In juni 1666 past de kerkeraad zich opnieuw aan. Dit keer aan de jaarmarkt in Steenwijk. De proefprediking wordt daarvoor verschoven van vrijdag naar zaterdagmorgen om 6.00 uur.

Catechisatie

Opvallend is ook de grote inzet voor "het onderwijzen" van de jongeren uit de gemeente. In deze tijd lopen predikanten die geen catechisaties verzorgen zelfs het risico door de classis met censuur te worden bedreigd. In zomer en winter is de Staphorster predikant hiermee druk. Op vrijdagavond bereidt hij de jongeren voor op de zondag. Op zaterdagmiddag volgt zo'n zelfde bijeenkomst voor de kinderen, die dan ook de geleerde vragen kunnen opzeggen. Bij de aanvang en de afsluiting wordt gebeden en een Psalmvers gezongen.

's Zondags wordt tussen de twee diensten in aanwezigheid van ook oudere gemeenteleden het gedeelte uit de catechismus besproken, dat ook in de prediking centraal staat. En 's avonds wordt nog eens de preek van de morgen "gerepeteerd", en worden een Bijbelhoofdstuk en enkele vragen van het Kort Begrip bestudeerd.

Als de kerkeraad besluit om 's winters ook op woensdagmiddag gewone diensten te gaan houden wordt daaraan direct vastgekoppeld dat er aansluitend samenkomsten voor catechisatie plaatsvinden. Daarnaast voorziet het Kerkeboek nog in privé-catechise voor ouderen die zich willen laten dopen en in catechese op Hemelvaartsdag, Nieuwjaarsdag, Bid- en Dankdag, en Kerstmis.

2) AANSLAG OP GELOOFSLEVEN

Inleiding

Het zijn de genoemde vrij zeldzame, uitvoerige kerkeradsnotulen van ds. Noortbergh (van 1658 tot 1667 te Staphorst) die een blik gunnen in de momenten die de hervormde gemeente doorstaat. De gereformeerde leer wordt overgebracht tijdens een scala aan samenkomsten. Het verantwoordelijkheidsgevoel voor de mede-kerkleden wordt vergroot. Niettemin komen de activiteiten van de hervormer Noortbergh regelmatig onder druk te staan.

Lidmaten laten het afweten op zondag. Of ze zorgen voor een rel in de kerk. Anderen duiken na de catechisatie de herberg in. Nog grotere zorgen leveren zij die hun huizen afstaan voor de bijeenkomsten van vrijende meisjes en jongens.

Regelmatig komen de verschillende onderwerpen op de kerkenraadstafel terug. Er volgt een preek, een afkondiging en/of een bezoek door de dominee. Vervolgens is het wachten of betrokkene zijn leven wil beteren of daarentegen alle consequenties van ontzegging van het Heilig Avondmaal of de catechisaties op zich wil halen.

Spinsters

Het meest terugkomende probleem zijn wel de zogeheten "ergerlijke vergaderingen van de spinsters". Blijven deze samenkomsten het eerste jaar na de komst van ds. Noortbergh onbesproken, anders wordt het op de eerste kerkenraadsvergadering van 1660. Er is "grote ergernisse en onheijle" ontstaan door de bijeenkomsten van de spinsters. De gemeente wordt op zondag 15 januari uit "name en last van de kerkenraad" onder andere als volgt gewaarschuwd:

"Geliefde broeders en zusters in Christo: Terwijle in onse plaetse daeglix hervonden wierd met groot leedweesen en droefheijd van de Opsienders deser kercke, hoe dat seeckere geselschappen van jonge lieden, soo jongmans, als dogters (spruijtende uijt de bijeenkomsten der spinsters) geplactst werden in veele huijsen, selfs der ledematen deser gemeijnte, streckende tot groote ergernisse, bijsonder der geent, die buijte sijn, waer door den Godts heijligen en dierbaren name ende de ware gereformeerde religie werd gelastert: Ende die bijeenkomsten nergens toe zijn, dan tot oneerbaerheijd, sotgeklap en geckerije, die den Heyligen niet en betamen, maar veel meer dancksegginge na de vermaninge Pauli, jae dat meer is, om die dingen komt den toorn Godts over de kindere der ongehoorsaemheijd, zijnde oock in de grond en daed anders niet dan aanleijdinge, tot de wercken der duijsternisse en des vlees, namelick, drinckerijen, brasserijen, ontuchticheijd, onreijnicheijd, jae hoererijen en diergelijcke, van der welcke ons den Apostel te vooren gesecht heeft, dat die sulcke dingen doen, het kooninc-krijcke Godts niet en sullen beërven".

Resultaat

Behalve deze waarschuwing tot een betere uitstraling van de gemeente doet de kerkenraad ook een beroep op de lidmaten om dergelijke samenkomsten tegen te werken. Gevraagd wordt de voorganger te gehoorzamen, zodat hij zijn werk met vreugde mag doen "en niet al suchtende". Het resultaat is dankzij Gods zegen goed, aldus ds. Noortbergh in zijn notulen.

Echter nauwelijks is 1661 aangebroken of de spinsters vormen andermaal gespreksstof voor de kerkenraad. Zijn besluit laat niets aan duidelijkheid te wensen. De dominee zal op zondag 13 januari 's morgens na de prediking andermaal in naam van de kerkenraad "vriendelijk" waarschuwen tegen de ongeregelde bijeenkomsten in huizen van de kerkleden.

Zij worden "in de name onses Heeren Jesu Christi" verzocht de ergerlijke bijeenkomsten niet toe te laten. Anders volgt een procedure om betrokkenen af te houden van het Heilig Avondmaal.

Gezelschap

Wat is het geval? Vooral ook uit Drenthe is bekend dat de meisjes in vroegere tijden rond de nieuwjaarswisseling als het werk buitenshuis is gestaakt bij elkaar gaan logeren of elkaar 's avonds opzoeken. Deze uitstapjes dragen deels een economisch doel. Met zoveel mogelijk vriendinnen wordt de wol tot het veel benodigde garen gesponnen. De grote groep maakt dat dit "langdraderige" werk tot een aangename samenkomst wordt omgezet.

In de loop van de avond mengen ook de dorpsjongens zich in dit publiek. Zij zoeken eerst een meisje uit en vervolgens een plaatsje om te vrijen. Gaandeweg wordt nog eens van partners gewisseld en uiteindelijk worden de dames naar huis gebracht.

Hoe de Staphorster kerkenraad ook hiertegen blijft waarschuwen de spinsters blijven hun werk doen, ook in 1662 en 1663. Het wordt de kerk steeds meer ernst. In november '63 besluiten de ouderlingen uit voorzorg op de eerstvolgende zondag over dit soort praktijken te laten preken. Ook dan blijft het gewenste resultaat achterwege. De kerkenraad ontketent daarom een actie door de betreffende personen onder vier ogen aan te spreken. Tonen die geen berouw en belofte van beterschap, dan worden ze "van de tafel des Heeren afgehouden".

Toegang ontzegd

De koers van de kerkenraad wordt steeds harder. Voor de Kerstviering van het Avondmaal in 1664 worden een lidmaat en zijn vrouw de toegang tot deze viering ontzegd. Ondanks alle "vermaningen en waarschouwingen" blijven zij hun woning toch beschikbaar stellen voor de spinsters.

Opmerkelijk is dat deze samenkomsten vervolgens geruime tijd niet op de kerkenraadsvergadering aan de orde komen. Blijkbaar heeft dit eerste optreden effect gescoord. Eerst in februari 1666 treedt de kerkenraad weer op, deze keer tegen de ongetrouwde lidmaten, die deze samenkomsten bezoeken. De predikant en een ouderling maken een ronde door de gemeente. Sommigen tonen verdriet en beloven beterschap. De anderen is de avondcatechisatie verboden en aangezegd dat ze niet tot het Avondmaal worden toegelaten.

De notulen van ds. Noortbergh zeggen dat ook deze laatsten van hun verkeerde wandel terugkomen en daarom alsnog tot het Avondmaal zijn toegelaten. In deze tijd besluit de kerkenraad overigens eveneens om de arme lidmaten die hun huizen voor deze "vergaderingen" openstellen verdere steun van de diaconie te weigeren. Zo'n besluit valt ook als de kerkenraad vindt dat het geld wordt verkwist.

Zondagsrust

Een heel ander probleem, dat uiteindelijk tot een "verbod" voor het Heilig Avondmaal leidt, vormen de zondagse activiteiten die niet door de beugel kunnen: kermis-activiteiten, bierdrinken, een bezoek aan de herberg, en andere zaken. Staphorst staat hierin overigens niet alleen. Jaarlijks neemt de classis Zwolle de situatie in het gebied in ogenschouw. Zo schrijft dit kerkelijk college in 1659 aan deze gemeente dat de kermis "niet op den Sabbath maar in de weecke sal gescieden".

Dit blijft echter op problemen stuiten zodat de Schult (burgemeester) in oktober niemand

minder dan een pander stuurt "om met alle overblijfsels" van de kermis op zondag met harde hand af te werken. Ook dit optreden is niet afdoende. In het najaar van 1666 moet hij deze andermaal inzetten om het verbod tegen de zondagkermis te handhaven.

Andere zaken die de classis hoog liggen zijn het "papegaai-schieten", het bierdrinken op de rustdag en het nuttigen van dit vocht bij begrafenissen. Doordat twee lidmaten na vermaningen doorgaan met dans- en zanggezelschappen en kermisactiviteiten op zondag wordt hun ook om deze reden in 1663 de toegang tot het Avondmaal ontzegd.

Bier drinken

Ds. Noortbergh maakt er zelfs melding van tijdens de vergadering van de classis Zwolle. Voor represaillemaatregelen hoort dit kerkelijke college graag de namen van personen die op zondag bierdrinken. Regelmatig blijven problemen hieromtrent op de vergadertafel bij hem terugkomen. Ook in Staphorst blijft het niet bij het genoemde voorval. Op verzoek van de kerkenraad komt de burgemeester er zelfs aan te pas om het tappen van bier in cafe's 's zondags gedurende de middagdienst te weren.

Toch blijven enkele kerkgangers na de dienst vertier zoeken in de herberg. In 1665 wordt een lidmaat zelfs het Avondmaal verboden, omdat hij op zondag op de bewuste plaats aan het bier is gesignaleerd en daarover geen verdriet toont. Omdat ook de catechisanten in dit onderkomen vertier zoeken als ze hun plicht achter de rug hebben treedt de kerkenraad na jaren met waarschuwingen in 1666 streng op: de kleine catechisanten mogen niet meer alleen komen, maar onder toezicht van hun ouders.

De jongeren moeten beloven dat zij hun leven niet ontheiligen en de oudsten wordt voorgehouden dat ze garanderen dat de "spinsters" bij hen geen onderdak krijgen. Bovendien laat de schult nog eens een houten papegaai ophalen waarop door vijf knechten werd geschoten. Hieraan voorafgaand waren de burgemeester en de predikant hoogstpersoonlijk bij betrokkenen langs geweest.

Verkopers

Een grote zorg in deze dagen vormen ook de diverse werkzaamheden die op zondag en tijdens de bededagen worden uitgevoerd. In de zomer van 1660 blijkt dat de zondag zelfs wordt gebruikt voor het turf "mennen". De kerkenraad benadert de Schult voor maatregelen. Die stelt op zijn beurt voor dergelijk werk een bekeuring van vijf oldeschilden in het vooruitzicht. Toch moet in 1664 andermaal een verzoek worden gedaan voor een verbod van de arbeid met het turf.

In 1661 valt hij over verkopers van vis (heerinck-wagens), wortelen en andere spullen die uitgerekend op deze dag de gemeente aandoen. Opnieuw kondigt de Schult een optreden aan als de verkopers langer verschijnen. Ook deze ontheiliging blijft aanhouden.

De Schult moet bovendien in actie komen tegen "cramers op de rustdach" en tegen personen op het Westeinde die tijdens de in 1665 ingevoerde gebedsuren in het openbaar werk verrichten.

Huwelijken

Behalve bovengenoemde activiteiten, die aan een zondagsontheiliging bijdragen, kent Staphorst in deze dagen de nodige zorgen rond huwelijken. Kort na het aantreden van ds. Noortbergh besluit de kerkenraad dat bruidegom en bruid voortaan bij het inschrijven beide een getuige moeten meebrengen. Dit om "alle disordre" te weren.

Behalve dat de huwelijken tot ergernis van de kerkenraad en de classis nog wel eens "gedwongen" tot stand komen, leiden ze tot verschillende misstanden op zondag. Het begint al met de aangifte. De bruidsparen komen daarvoor "sondagssmorgens te 2, 3, of 4 uijr" opdagen. Een onmogelijk tijdstip oordeelt de kerkenraad in 1665, die deze plechtigheid naar de zaterdag verschuift. Op de zondagochtend worden ze voortaan onverrichterzake huiswaarts gestuurd.

Een andere zorg zijn de tochten van en naar de kerk. Het bruidspaar wordt dan door toeschouwers toegezongen. De kerkenraad verbaast zich op de maart-vergadering van 1666 over het feit dat deze zangers al zoveel van de brandewijn hebben geproefd dat ze dronken in de kerk komen. Ook hiervoor geldt voor de toekomst de regel dat de trouwlustigen rustig naar de kerk dienen te komen. Zo niet, dan worden ze onverrichterzake naar huis gestuurd.

Brasmalen

Een volgend probleem op de huwelijksdag zijn de "brasmalen", die op de kerkelijke huwelijksfeesten volgen. Om de middagdienst er niet bij te laten inschieten wordt reeds in 1659 besloten dat trouwen op zondagmorgen verleden tijd is. Na de dienst wordt door de feestgangers zoveel gegeten en gedronken dat zij de rest van de dag niet meer in staat zijn om deze in een behoorlijke staat te vervolgen. Met dit besluit wil de kerkenraad de zondag "soo veel te minder ontheiligen".

De kerk stopt ook met het beschikbaar stellen van materiaal voor de vieringen. Daarvoor worden wel eens de banken uit het catechisatielokaal gevraagd. Echter daarmee wordt dusdanig gerommeld dat sommigen meer stuk dan heel worden teruggebracht. De kerkenraad steekt voor de verhuur een stokje. Om bruidsparen beter voor te bereiden en op hun plichten te wijzen stelt de kerkenraad uiteindelijk in 1667 vast dat zij zich voor het huwelijk bij de predikant dienen te vervoegen.

Doophuisje

Ook het doophuisje bij de kerk ligt ds. Noortbergh en zijn ambtsbroeders zwaar op de maag. Steeds weer wordt met alle nadruk vastgesteld dat niemand daarin tijdens de kerkdiensten zonder toestemming van de kerkenraad mag plaatsnemen.

De problemen in het doophuisje nemen in 1660 dusdanige vormen aan dat de Schult op de "onordentlicke" praktijken een geldboete zet. Alleen doopouders en "eenige oude hardhoorende personen" mogen er na het verkrijgen van een speciaal consent van de predikant zitten.

Ook in de kerk zelf gaat het mis. In het voorjaar van 1666 ontstaat tijdens de predikatie een "grootte disordre en ongeregeltheid". Oorzaak van dit probleem zijn knechten die in het pad blijven staan en daardoor de doorgang beletten. Eén van de betrokkenen voelt zich dusdanig aangesproken dat hij de dominee nadien persoonlijk opzoekt en kwalijk bejegt. De Schult laat het er niet bij zitten en onderneemt actie tegen hem.

Politiek op de kansel

Verwarringen ontstaan eveneens in het Godshuis na de afkondigingen van allerlei politieke zaken. Doordat "de vrucht van de prediking wordt belet" doet de kerkenraad een verzoek aan de Schult om de politieke aangelegen niet op zondag maar doordeweeks bekend te laten maken. Deze werden voorgelezen door de koster. Later wordt bepaald dat hij de afkondigingen eerst aan de predikant moet laten zien. In geval er aanstootgevende gedachten in staan over bijvoorbeeld de handel, dan moeten ze buiten de kerk worden afgekondigd.

Een ander probleem vormen de uitpattingen rond de vastendag, die jaarlijks bij de voorbereidingen voor het Pasen terugkeren. Steeds weer wordt de kerkenraad verzocht goed toe te zien tegen brutale optredens op de vastenavond. Wordt iets vernomen dan moet de dominee worden gewaarschuwd. Staphorst zelf doet nauwelijks aan deze festiviteiten mee. Iedere actie voor het tappen, het kaatsen en kegelen op de vastendag wordt bij de Schult voorgelegd. Het blijkt dat sommigen per paard naar buurgemeenten trekken om er aan de drankfestijnen deel te nemen. Ter voorkoming van deze "heidense Bacchanaliën" wordt lidmaten gevraagd geen paarden uit te lenen.

Bedelaars

Evenmin moeten de kerkleden zich ophouden met vreemde bedelaars en landlopers die als heidenen worden bestempeld. Eerst in 1653 en ook zeven jaar later doen deze Staphorst aan. De koster deelt namens de Schult mee dat betrokkenen direct dienen te vertrekken en dat hun zeker geen onderdak mag worden geboden. Overtreding van dit "decreet" levert een boete van tien oldeschilden op.

Ds. Noortbergh rapporteert tijdens zijn periode ook over bepalingen tegen de Roomse invloeden: geen kruis of gekniel bij begrafenissen. Op allerhande wijzen wil de classis tot "afbreuck des pausdoms" komen. De predikant dient frequent zijn gemeenteleden thuis op te zoeken. Jongeren maar ook de ouderen dienen zich op hun beurt regelmatig bij de dominee te melden voor de catechisatie. "Ongetrouwde lieden" die lidmaat worden moeten tevoren worden gewaarschuwd om geen huwelijk aan te gaan met een "pausgesinde".

Vloeken

Het naleven van het derde gebod levert eveneens problemen op. In 1665 blijken het vloeken en zweren zo zorgelijk dat de dominee ertegen dient te preken. Op school en ook thuis moet

erop worden toegezien dat aan deze praktijken een eind komt. Als ouders, schoolmeesters of voogden "te slap en ijverloos" optreden in het tuchtigen of bestraffen dan lopen ze zelf het risico van een toegangsverbod bij kerkelijke aangelegenheden. Mocht iemand van de kerkeraad of van de schoolleiding zich hieraan schuldig maken dan volgt na waarschuwing een ontzetting.

Ook al door deze problemen oordeelt de kerkenraad dezer dagen dat een jaarmarkt in Staphorst niet nodig is. Behalve vloeken en zweren werkt zo'n ontmoetingsgelegenheid volgens hem "drinken en brassen, vechten en doodslaan" in de hand. Voorts meent hij dat in omliggende gemeenten al genoeg marktdagen plaatsvinden.

Kerkenraad

Ook binnen de kerkenraad spijkert ds. Noortbergh het één en ander bij. De ouderlingen, die eerst na drie jaar en sinds 1660 reeds na twee jaar aftredend zijn, melden zich niet bij alle vergaderingen die doorgaans op zondag worden gehouden. 's Winters vinden die vanwege de "korte dagen" op een doordeweekse dag plaats. Als aanvangstijdstip wordt het moment "na het deurenslijten" genoemd.

Behalve de absentieproblemen blijken de kerkenraadsleden weinig op de hoogte van de kerkelijke bepalingen. Eerst al begint ds. Noortbergh tijdens iedere vergadering "een blad of twee" uit de Kerkorde te lezen en een verklaring te verzorgen en later worden zes kerkordes voor thuisstudie aangekocht.

Reeds bij het aantreden van ds. Noortbergh blijken er problemen te bestaan over de kerkelijke grens tussen deze gemeente en die van IJhorst. Als Staphorst in 1658 vacant wordt verklaard moet een deputatie van de classis "de onlusten" met de kerkeraden bespreken.

Pest

In de zomer van 1660 legt ds. Noortbergh met ds. J. Leusen uit IJhorst (aldaar van 1652 - 1684) een oplossing vast. Eerstgenoemde zal een deel van de gezinnen in Overlanckhorst blijven bezoeken. Aan de gelovigen wordt de vrijheid overgelaten om in IJhorst of in Staphorst te kerken. Als ze naar de kerk in Staphorst overkomen moeten ze wel hun attestatie van de kerk van IJhorst tonen.

Behalve genoemde zorgen dient in 1666 de pest zich aan. Voor de opvang van gemeenteleden uit "besmette huizen" blijken bijzondere maatregelen noodzakelijk. Ze komen wat vroeger in de kerk en ze blijven er wat langer. Voorts krijgen zij wat achteraf een zitplaats.

Ook zal de dominee hun niet meer "hard verzoeken" om deel te nemen aan het Avondmaal. Als ze wel aan het "Nachtmaal" willen deelnemen moeten ze aan de laatste tafel plaatsnemen.

Tractement

Ondanks alle tegenslagen, zoals ook zorgen rond "verdonkering van het tractement" werkt ds. Noortbergh door. Hij doet dan voor veel zondagse en doordeweekse bijeenkomsten een beroep op de gemeente, toch is die zeer tevreden met haar voorganger.

Echter op woensdag 27 maart 1667 zoekt een delegatie uit het Friese Stavoren een weg door Staphorst om te informeren naar de persoon en de gaven van de predikant. Het oordeel valt positief uit en binnen twee maanden is het beroep naar de gemeente met twee predikantsplaatsen en een Latijnse school rond.

Het wordt aangenomen. En dan zijn de rapen gaar. De kerkenraad van Staphorst vindt dat de predikant niet weg mag en schakelt hiervoor zelfs de classis in. Dit kerkelijk college dat zeven jaar eerder na een predikatie over het zesde gebod de Staphorster predikant "orthodox" had bevonden, vindt het eveneens jammer.

Noortbergh heet een "aangenaam en liefdadig, zeer getrouw en een stichtelijk dienaar van Jezus Christus en bijzonder ijverig in zijn dienst". "Alle redenen in de vreeze des Heren overwegende" geeft de classis toch toestemming voor het vertrek. Op 28 juli is het zover. Met de bemoediging "En nu, broeders, ik bevele u Gode, en den woerde Zijner genade, Die machtig is u op te bouwen, en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden" (Handelingen 20: 32) neemt hij afscheid.

Fundament

In zijn vierde predikant had Staphorst een dominee gekregen die zich naar zijn intredetekst had opgesteld als "een wachter, een prediker en een waarschuwer". Meer dan zijn voorgangers heeft Noortbergh het eerste stukje fundament gelegd voor wat later een bloeiende gemeente zou worden.

Ds. Fabritius, de eerste predikant, hield het reeds na twee jaar voor gezien. Zijn opvolger ds. Uterwijck was na de Reformatie het werken in Wons-Engwier verboden en na een kort verblijf in Koekange alhier begonnen. Zijn schoonzoon die als derde predikant aantrad, ds. Hanecamp, kwam ook al snel in de problemen vanwege Remonstrantse gevoelens. Bovendien ving hij bot toen hij na vijftigjarige dienst (9 in Avereest en 41 in Staphorst) vanwege lichamelijke klachten om een hulp vroeg. De classis wilde er een andere wind laten waaien en die is er geweest.

3)EEN DRENTS GELOOF

Inleiding

Amper is de achttiende eeuw aangebroken of de dan nog enige protestantse kerk komt in een moeilijker vaarwater. Ze verliest haar geloofskracht. Steeds minder leden blijken nog bereid om hun geloof in het midden van de gemeente te belijden. De kerk dommelt in tijdens het tijdperk van "verlichting".

Een periode waarin door tegenslagen en door theologen flinke "aanvallen" op het kerkelijk leven worden geleverd. De religie in Staphorst is in deze dagen gelijk aan die van "de geheele nabuurschap en het Landschap Drente", aldus ds. Putman.

Hoewel hij een meer gematigde prediking brengt, blijven de gemeenteleden nog geruime tijd trouw. Een enorm aantal dopelingen blijft hier tegen de landelijke tendens in hun geloof belijden. Bovendien wordt in deze dagen een nieuwe kerk in gebruik genomen.

Echtscheiding

Vijf jaar heeft de "hoogh-geleerde" ds. Van Stegeren in Hardenberg gewerkt als ook de politiek uit deze plaats zich in 1667 achter zijn verhuisplannen schaart. Hij wordt geroemd als een "goed stichtelijk predikant, gezond in het geloof, oprecht en aangenaam in handel en wandel".

Er is haast bij zijn overkomst naar Staphorst. Eind juli wordt het beroep uitgebracht en reeds op zondag 4 augustus, de eerste zondag na Noortbergh's vertrek, wordt Van Stegeren door ds. G. van Os uit Hasselt voorgesteld aan de gemeente en de volgende twee zondagen opnieuw.

Na deze derde kennismaking volgen aansluitend de bevestiging door ds. Crans uit Zwolle en de intrede met de tekst uit de boete-oproep van Jeremia: "En ik zal ulieden herders geven naar Mijn hart; die zullen u weiden met wetenschap en verstand".

De gemeente gaat grotendeels op de ingeslagen weg verder. In sommige perioden wordt bijna wekelijks het sacrament van de Heilige Doop bediend. Jaarlijks aan zo'n veertig kinderen. Bovendien worden jaarlijks meerdere keren nieuwe lidmaten bevestigd.

Overigens maakt de predikant reeds in deze dagen tijdens de vergadering van de classis Zwolle bekend dat zich in zijn gemeente een situatie van echtscheiding voordoet. De Staphorster dominee geniet in dit gezelschap zo' achtung dat hij meerdere keren tot scriba wordt gekozen. Hij wordt zelfs in 1682 namens haar afgevaardigd naar de synode.

Plundering

Als de troepen van de bisschop van Munster in de zomer van 1672 in Rouveen en Staphorst behoorlijk huishouden komt de godsdienstbeleving in het gedrang. Asrestanten herinneren aan voormalige huizen en de bevolking vlucht. Niettemin wordt het geestelijk werk na de bevrijding door de troepen van prins Maurits met nagenoeg evenveel belangstelling vervolgd. Wel blijkt het moeilijk om de financiële trein rijdende te houden. In omliggende gemeenten wordt gecollecteerd voor de kerk van Staphorst. Het tractement van de voorganger schijnt heel laag te zijn. Evenals in eerdere tijden blijkt het met de uitbetaling daarvan niet altijd even vlotjes te lopen.

Als ds. J. van Stegeren in 1686 overlijdt, wordt hij enige tijd later opgevolgd door zijn zoon, kandidaat E. van Stegeren. Over zijn ambtsperiode in Staphorst tot aan zijn overlijden in juli van 1701 is minder bekend daar de gegevens uit deze dagen niet in de gebruikelijke boeken

zijn bijgeschreven.

Anders wordt het als in 1701, reeds kort na de dood van Van Stegeren (jr), de Amsterdammer J. Struijs zijn intrede doet. De jaarlijkse aantallen van nieuwe lidmaten wijzen op een opleving. Bovendien schrijft deze predikant, in navolging van de "grote bouwer" ds. Noortbergh, een nieuw Kerkeboek. Daaruit blijkt dat het gemeentelijk leven op nagenoeg hetzelfde peil van ruim veertig jaar verkeert.

Kerkeboek

Iedere zondag gaan de kerkdeuren twee keer open. Dat geschiedt eveneens doordeweeks op de Nieuwjaarsdag, op Paas- en Pinkstermaandag en op de Kerstdagen. Bovendien komt de gemeente de eerste woensdagen van maart, mei en november in het Godshuis bijeen voor respectievelijk de biddag, de "verlossing van de Bisschop van Munster en voor de dankdag.

De voorbereidingsdienst, voorheen de boet- of proefpredikatie genoemd, wordt nog altijd op de vrijdag voorafgaande aan de viering van het Heilig Avondmaal gehouden. De belijdenis-predikatie waarbij in het midden van de gemeente de christelijke leer wordt uiteengezet wordt geen vier keer meer, maar nog twee keer per jaar gehouden.

Overigens vindt de voorbereiding op het Heilig Avondmaal, dat op Eerste Paas- en Kerstdag en op zondagen in juli en september wordt gevierd, nog altijd plaats door een huisbezoek van de dominee. De leden worden hierbij persoonlijk opgeroepen deel te nemen aan de vieringen.

Ds. Struijs schrijft dat het "Heilig Nagtmaal" niet is bestemd voor personen die op zondagen in herbergen verkeren of daar doordeweeks regelmatig vertoeven. Het trouwen en dopen volgen nog altijd op de laatste zondagse predikatie. Eerder was hiertoe overgegaan vanwege de zondagsontheiliging met de brasmalen.

Drie jaar lang komt de gemeente ook op woensdagavond samen, anderhalf uur voor zonsoudergang voor "bedestonden" in verband met "de bedroevde tijden van oorlogen".

Catechisatie

Catechese is er nog altijd voor ouderen en voor jongeren. Het begint al op zondagavond. "Onmiddellijk na de laatste predikatie" wordt de Catechismuspreek besproken. De jongste gemeenteleden worden op vrijdagavond "na 't voeren van 't vee" onderwezen.

Voor ouderen die nog geen lidmaat zijn wordt een andere avond uitgekozen. Het Kerkeboek van ds. Struijs zegt dat dit nodig is "uijt oorszaak van hun schaamte voor de jonge gasten over haare onwetenheid".

Het blijkt tijdens zijn ambtsperiode moeilijk om ook de jongeren uit de buitengebieden hierbij te betrekken. Wegens het hoge water kunnen zij vaak niet overkomen naar de leerbijeenkomsten die voor hen op dinsdag- of vrijdagmorgen worden georganiseerd. Op 7 maart 1705 legt de Staphorster predikant één en ander goed vast om een dag later zijn afscheidspreek te houden met de oproep tot waken en gedenken.

Dwaalleer

Allerlei theologisch denkwerk mondt in deze eeuw uit in boekwerken waarin de gebaande wegen nog wel eens worden gekraakt. Daarmee zijn niet het minst predikanten uit Zwolle actief. Ook de oud-Staphorster predikant D. Frantsius (hier van 1705 tot 1708, vervolgens in Raalte en later hoogleraar te Groningen) uit afwijkende gedachten in boekvorm.

Opmerkelijk is het feit dat hij in zijn eerste gemeente Staphorst twee jaar na zijn komst niet minder dan 66 lidmaten bevestigt. Een aantal dat voordien en nadien niet in de archiefboeken wordt gehaald. In de periode van Frantsius halveert dit aantal reeds snel.

Eerst in 1707 na ondertekening van de formulieren van enigheid wordt betrokkene toegelaten tot de classis. Overigens buiten zijn schuld om. Problemen omtrent betaling van gelden in de vacatureperiode hebben hieraan bijgedragen.

Terug naar de gedachten van Frantsius, de zoon van een Hoogeveense predikant. In 1719 publiceert hij het boek "Parmenas Tranquillas". Een geschrift dat al snel de nodige stemmen losmaakt. Het druist in tegen de rust van de kerk en het leidt tot ergernis van die binnen en

buiten de kerk zijn, zo oordeelt de classis.

Schorsing

Die vraagt een verkoopverbod en schorst Frantsius als lid. De kwestie komt zelfs aan de orde tijdens de provinciale synode, die dat jaar wordt gehouden. De classes Kampen, Vollenhove en Steenwijk houden de zaak voor afgedaan. Die van Deventer acht een herroeping noodzakelijk. Vervolgens moet de "niet onbekwame" predikant weer aan de slag kunnen, meent deze.

Twee jaar na de publicatie geeft Frantsius toe dat zijn geschrift "zeer aanstotelijk is en onvoorzichtig". Hij blijft wel achter zijn leerstukken staan. Voldoende voor de provinciale synode, echter te mager voor de classis Zwolle. Toch houdt ook dit orgaan de kwestie een jaar later voor afgedaan en laat de oud-Staphorster predikant weer tijdens de vergaderingen verschijnen. Op den duur heeft hij weer zo'n reputatie dat hij tot scriba wordt gekozen.

Ds. Putman

Ook zijn opvolger in Staphorst, kandidaat A. Putman, neemt al snel de pen ter hand om zijn gedachten aan een groter publiek kenbaar te maken. Zijn boekje "'t Kort ontwerp van de dadelijke Godgeleertheit en christelijke zedenkunde" valt beter bij de classis. In 1739 grijpt die dit zelfs aan als uitgangspunt voor de visitatie bij de verschillende gemeenten.

Een groot deel van de tweede eeuw Staphorster predikanten wordt door deze dominee bepaald. Totnutoe heeft Putman deze gemeente met bijna een halve eeuw het langst gediend. Het is z'n eerste en tegelijk laatste plaats. Over deze in Goor geboren burgemeesterszoon, die op 9 augustus 1708 op 26-jarige leeftijd na een studieperiode aan de universiteiten van Groningen en Leiden als vrijgezel aantreedt, is dankzij de "kerkverhuizing" meer bekend.

Gedurende zijn lange verblijf heeft hij veel met de Staphorsters moeten meelijden. Zware ziekten onder mens en dier komen met enige regelmaat terug. In 1715 blijven er van de 450 melkkoeien slechts acht over. De gevolgen in het kerkelijk leven blijven niet uit. Vijfentwintig jaar later, als de veestapel weer op peil is, volgt andermaal een behoorlijke inkrimping.

Rode loop

In 1750, gaat "de rode loop" door Staphorst. Gedurende twee maanden overlijden maar liefst 56 van de 1.150 inwoners. Kortom, het aantal hervormde belijders is niet de reden dat in deze dagen regelmatig wordt nagedacht over de bouw van een nieuwe kerk. Het ontbreekt wel aan een goede ruimte om de enkele honderden catechisanten op te vangen.

Twee andere redenen springen eveneens meer op de voorgrond. Eerst al blijkt de kerk aan de voormalige Meppelerweg af te zijn. De eerder genoemde invallen van de Munsterse troepen hadden ook in het Godshuis de nodige sporen achtergelaten. Een reparatie zou een investering van duizend gulden vragen.

Bovendien, en nog belangrijker, is de reden dat de kerk niet meer in het midden van het inmiddels verderop hoger gelegen dorp staat maar in het inmiddels verlaten lager gelegen veengebied. De reeds lang verfoeide tocht van een lange wandeling door het bos blijkt voor "groot ongerief en ongemak", te zorgen. Dit wordt nog eens vergroot door het laag gelegen voetpad richting het Godshuis. Een pad dat in natte tijden nauwelijks begaanbaar blijkt.

Hoge kosten

Echter, wie zal een nieuwe kerk betalen? De eindrekening zou later een bedrag van maar liefst

7.864 gulden vragen. Dat terwijl de gemeente nauwelijks de predikant kan betalen. "Doch in een tijd dat men er het minst aan dagt, en nu alle hope van eene zo gewenschte zaak afgesneden en verloren scheen, heeft de Voorziening raad geschapt", aldus ds. Putman later.

De grootste "steen" wordt bijgedragen door ene A.F. Coning, woonachtig in Hasselt, "bekend om zijn liefdadigheid en milddadigheid". Niet minder dan 3.500 gulden wordt door hem geofferd.

De Staphorsters schenken zelf duizend gulden. Ook gaan voor dit doel nog enkele eiken bij de voormalige boerderij van de Staphorster voorganger om. Deze waren eerder hiervoor geplant. Ze leveren nog eens ruim driehonderd gulden op.

Nieuwe kerk

Op 29 mei 1752 wordt de bouw aangenomen door de Zwolse timmerman Pieter Brouwer. Reeds de 19-de juni wordt het startschot voor de sloop van de oude kerk gegeven. Negen dagen later volgt dat voor de nieuwbouw op een ruim plein tegen over de pastorie. Op de plaats waar nu, bijna 240 jaar later, nog altijd de gemeente samenkomt.

Ondanks de zware regenval, die het werk hindert, wordt door Brouwer in korte tijd veel werk verzet. Later richt hij zich overigens tot de Ridderschap en de Steden der Staten van Overijssel doordat hij slechts ruim de helft van de aanneemsom heeft ontvangen. Hij verzoekt de "Provinciale Staten" het restant van ruim drieduizend gulden over te maken.

Die komen niet aan deze wens tegemoet maar geven opdracht om in ieder district te collecteren voor de Staphorster kerk. Vanuit de hele provincie wordt bijgedragen voor "het goede doel".

Op 6 december vindt de eerste begrafenis op het nieuwe kerkhof plaats en reeds elf dagen later is het moment van ingebruikname van de "fraaie Kruiskerk" tijdens "eene plechtigen dienst" aangebroken.

Inwijding

Ds. Putman preekt over: "En de oudsten der Joden bouwden en gingen voorspoediglijk voort, door de profetie van den profeet Haggai en Zacharia, den zoon van Iddo; en zij bouwden en voltrokken het, naar het bevel van den God Israëls, en naar het bevel van Kores, en Darius, en Arthahsasta, koning van Perzië. En dit huis werd volbracht op den derden dag der maand Adar; datzelve was het zesde jaar van het koninkrijk van den koning Darius. En de kinderen Israëls, de priesters en de Levieten, en de overige kinderen der gevangenis deden de inwijding van dit huis Gods met vreugde".

De inwijdingspreek, in 1753 uitgegeven en in 1980 opnieuw op de markt gebracht, geeft inzicht in de preekstijl van de predikant die geruime tijd een stempel op Staphorst heeft gedrukt. De gematigde preek, uitgewerkt in een inleiding, twee delen en een toepassing, schetst enerzijds de geschiedenis van de verering van Griekse en Romeinse goden en anderzijds de plaatsen waar het volk Israël en later de Christenen hun geloof vierden.

Preek

Ds. Putman had voor boven vermelde tekst gekozen omdat daarin een voorspoedige bouw van de tempel en een plechtige inwijding aan de orde komen. Bij zijn exegese geeft hij veel citaten van Bijbelteksten en aanhalingen uit de geschiedenis over de bouw en inwijding van de voor God afgezonderde ruimten.

Hij haalt wel fel uit naar "bijgeloovige en afgodische" plechtigheden "niet zo zeer Gode en zijnen dienst toegewijd als wel den zogenaamde bij den Paus gecanonizeerde of vergoode Heiligen, die men tot Patronen of bescherm-heiligen der bijzondere Kerken stelde, en na welker naam men die noemde, zo dat men sedert heeft hooren spreken van de Kerk der Lieve Vrouw, van St. Pieter, St. Pouwel, St. Steven, etc".

De predikant betreft daarbij meteen "de jaarlijkse vernieuwing van de inwijdingen, de Kerkmissen, die met zo vele ongebondenheid geviert worden; rechte Bacchus-feesten; daar de overdaad, dronkenschap, ontucht, weelde en dartelheid als ten top van ongeregelde gestegen zijn". Hij prijst God dat deze gewoonten "op Staphorst en Rouveen geheel zijn afgeschaft".

Vrijheid

In zijn toepassing prijst hij de inwijding als "één der grootste zegeningen, welke God ons geeft te genieten, namelijk het genot der dierbare panden van Vrijheid en Religie; dat de Heere hier nog wandelt in 't midden der zeven Kandelaaren, dat Hij zijn vuur en haardstede nog bestendig onder ons bewaart, ons onzen kostelijken Godsdienst ongestoord geeft te verrichten, en de woorden des levens te horen, zonder dat we behoeven te zwerven van zee tot zee, en van het Noorden tot het Oosten, om zijn woord te zoeken".

Putman spreekt dankwoorden uit, in de eerste plaats tot God "wiens gunstige voorzieningheid daar in te erkennen is". En in de tweede plaats tot de gulle Coning "dien God als een werktuig en middel-oorzaak heeft willen gebruiken". "Een Coning van naam, maar dien ik meene te moeten tellen onder hen die door Kristus gemaakt zijn tot Koningen en Priesters Gode ende zijnen Vader".

De predikant eindigt met een aantal wenssen. Hij hoopt dat God het nooit toelaat dat de kerk voor "den afgod geopent worde; maar geve den stoel der waarheid daar gevestigd te blijven, en dien ten allen tijde bekleed met Mannen van zijne rechterhand, die de kudde weijden met wetenschap en verstand".

Voorts roept de predikant de gemeente op tot dank, tot hoogachting van de kerk en tot een gebruik ervan. "Laat het geen sleurwerk, laat het geen huijchelwerk zijn. Draagt vooral zorge, dat gij mede opgebouwdt word tot eene woonstede Gods in den Geest". Hij eindigt met een verwijzing naar het hemelse Jeruzalem, "daar 't ons zal gegeven worden eeuwig en vrolijk te juichen; Hem die op den troon zit, en den Lamme, zij de dankzegging, en eere, en heerlijkheid en de kragt in alle eeuwigheid. Amen".

Ds. Van der Os

De "leerreden" van ds. Putman wordt wereldkundig gemaakt met de namen van drie getuigen, ds. H.L. Noortbergh van Hasselt, ds. W. Dekker van Dalfsen en ds. Antonius van der Os. Deze predikant, die van 1748 tot 1755 de stad Zwolle als werkgebied had, heeft veel stemmen losgemaakt. De affaire rond hem toont tegelijk dat zijn collega van Staphorst beslist geen strijder om de leer kan worden genoemd.

Evenmin ligt Putman in de lijn van de uit Schotland afkomstige predikant van Woubrugge, A.

Comrie, en de dominee van Midwolda, W. Schortinghuis. Beiden genieten nogal tegenstand vanuit Zwolle. Ds. Van der Os laat zich meer beïnvloeden door vrijzinnige gedachten dan door werken van deze nadere reformatoren.

Het is de reeds wat oudere Staphorster predikant die als eerste in 1749 op de hoogte wordt gebracht van de nieuwe gedachten van de Zwolse prediker. Daar en ook in de classis doen deze veel stof opwaaien. Opmerkelijk genoeg neemt ds. Putman het juist als één van de weinigen voor Van der Os op. In tegenstelling tot zijn Rouveense collega, ds. Sluiter, (die in 1726 het huwelijk van de Staphorster predikant met Engelina van Diepenheim had bevestigd) blijft deze liever "kalm luisteren". Bang voor een kerkstrijd probeert hij de verschillende gedachten over het tijdstip van Gods verkiezing niet op de spits te drijven, zo vertellen geschriften uit deze dagen.

IJhorster dominee

Putman die tijdens zijn 48 jaar durende verblijf een kleine tweeduizend kinderen doopt (met een uitschieter van 62 in 1721) overlijdt aan de vooravond van het kerstfeest 1756. Hij is dan 74 jaar oud. Vijftien dagen later vindt onder leiding van ds. G. Bruinier van IJhorst de begrafenis plaats.

Waarschijnlijk is hij gedurende het laatste half jaar bijgestaan door kandidaat C. van Dam. Deze volgt hem op 9 oktober 1757 op "om het Woord des Heren zuiverlijk te prediken". Deze voorganger, die blijkens notulen de draad van ds. Noortbergh oppakt, maakt een moeilijke periode door zonder het gewenste resultaat te behalen. Tijdens zijn verblijf loopt het aantal leden, dat belijdenis doet sterk terug.

Problemen

Binnen de kerkenraad blijkt het al snel niet goed te boteren. De meningsverschillen komen tot groot verdriet op straat. Direct wordt tot een stilzwijgen gemaand op straffe van een boete van drie guldens ten behoeve van de diaconie. Een gemeentelid wordt het Avondmaal ontzegd vanwege ergernis omtrent het levensgedrag. Bovendien zijn er weer zorgen rond wangedrag in het doophuisje. Eveneens ontstaan er problemen met de zondagsheiliging. Ouderen en jongeren doen tot ergernis van de predikant na de kerkdiensten de kroeg aan.

Aan het begin van de jaren zestig ontstaat opnieuw onenigheid binnen de kerkenraad. Bij verkiezingen van nieuwe leden groeien dusdanige problemen dat zelfs de classis Zwolle wordt ingeschakeld. De dominee en individuele kerkenraadsleden proberen bij nieuwe benoemingen hun wil door te drukken. In 1765 botsen de meningen andermaal en als de gelegenheid zich voordoet om te vertrekken pakt ds. Van Dam een jaar later z'n spulletjes in en vertrekt naar Linschoten.

Kerktoeren

Een verhaal vertelt dat zijn zoontje van drie jaar in 1763 werd uitgenodigd om de eerste steen voor de kerktoeren te leggen. Het eerder geopende Godshuis had namelijk geen toren maar naar het voorbeeld van de eerste kerken een koepeltje op het midden van de kap. Dit bleek te zwak om de twee klokken te bevatten.

Vandaar de voorbereidingen voor de bouw van een heuse kerktoeren. Het 3-jarige zoontje van Van Dam durfde niet naar de diepte in de bouwput af te dalen en daarom werd zijn zus Magdalena (5) voor deze officiële daad ingeschakeld.

4) RUMOER IN KERKGEBOUW

Inleiding

Amper de Oranjestrijden te boven meldt zich een nieuw discussiepunt aan: de Gezangen. Door de kerkelijke overheden verplicht. Voor de Staphorster predikanten geen probleem. De gemeenteleden, met de kerkenraad voorop, willen er daarentegen niet van weten. Op de Pinksterdag van 1820 lopen ze zelfs massaal tijdens het zingen de kerk uit en volgt in de consistorie een fikse woordenstrijd. Een flinke koerswijziging aan het begin van de negentiende eeuw voorkomt een massale overloop naar de Afgescheidenen.

Teruggang

Op een uitschieter na neemt het aantal nieuwe lidmaten in de tweede helft van de achttiende steeds meer af. Ds. A. van der Voort uit Hilversum, die in 1766 op de eerste plaats van een drietal wordt genomineerd en vervolgens door de kerkenraad wordt verkozen, besluit na zijn overkomst zelfs de voorbereiding voor de belijdenis van het geloof nog slechts om het andere jaar te houden.

Hij is vooraf bevestigd door ds. G. Bruinier van IJhorst, die bijna tien jaar eerder de begrafenis van ds. Putman had geleid. Bij het aantreden van ds. Van der Voort vergelijkt hij de gemeenteleden met "mensen, die hun zielen hebben overgegeven voor de Naam van onze Heere Jezus Christus". De verhouding met de buurgemeente IJhorst blijkt in deze dagen zeker niet slecht te zijn.

In de Staphorster gemeente is het enthousiasme van weleer echter verdwenen. Op kerkenraadsvergaderingen schijnt het nogal chaotisch toe te gaan. De ambtsdragers komen niet op tijd opdagen. Laatkomers wordt voortaan een boete in het vooruitzicht gesteld. Wanneer de dominee "bij afglijden van de trap" beide knieschijven breekt moet hij negen jaar na zijn intrede de herdersstaf van de circa vierhonderd lidmaten tellende gemeente overdragen.

Ds. Hein

Op het "drietal" met namen voor een nieuwe predikant prijkt ook die van de later in Hoogevenen afgezette ds. C.A.W. Hein uit Genemuiden. Hij is een broer van de Oranjegezinde Meppeler predikant ds. C.A. Hein. Bovendien staat op het lijstje de naam van ds. P. Adama uit Sleen, die negen jaar eerder als kandidaat op de nominatie stond en toen naar de Drentse gemeente vertrok. Hij wordt uiteindelijk beroepen tegen een jaarlijkse vergoeding van "100 gulden aan vast geld, 100 gulden supplement, 135 gulden in Land-provenuen en 272 gulden aan rogge".

Na bevestiging door zijn broer uit Zwolle doet hij intrede met de oproep: "Zijt zeer begerig naar de redelijke, onvervalste melk, opdat gij door dezelve moogt opwassen".

Er doet zich ook een wijziging voor. Tijdens zijn ruim tweejarig verblijf belijden jaarlijks andermaal vele nieuwe lidmaten hun geloof in het midden van de gemeente, in 1778 zelfs 55.

De deelname aan de Avondmaalsvieringen is groot. De ridderschap en steden (Staten van Overijssel) bepalen dat de vieringen telkens op twee achtereenvolgende zondagen op het programma moeten worden geplaatst. In de week voor de eerste zondag dient een proefpredikatie plaats te vinden terwijl op de betreffende zondagen een dankzegging nodig is.

Spanning

Op 16 november 1778 is kerkelijk Staphorst voor een bijzondere samenkomst bijeen. De gevierde dominee vertrekt naar de Friese gemeente Boxum en Blessum en houdt tijdens zijn laatste predikatie een oproep voor om "in de Zoon van God te blijven".

De verhouding tussen de gemeenteleden en de predikant komt behoorlijk onder druk te staan als vier maanden later ds. P. van der Haar van Hemmen overkomt. Bij zijn aantreden spreekt hij de hoop uit "dat de liefde nog meer en meer overvloedig worde". Het tegendeel komt op een ingrijpende manier tot uiting.

Eerst al neemt het bezoek aan de Avondmaalsvieringen enorm af, op de tweede zondag blijft dit beperkt tot één a twee leden. Het gevolg laat zich raden. De dominee bepleit met zijn collega's van Rouveen en Avereest in 1785 afschaffing van deze regelgeving.

De verhouding wordt furieus na het oplaaien van de strijd tussen de naar vernieuwing strevende patriotten en de Oranjegezinden. Van der Haar kiest evenals ds. Hein van Hoogevenen voor de eerste groep en kondigt op de laatste zondag van 1786 af dat het dragen van oranje niet langer is toegestaan. En dat terwijl zeker veertig personen met oranjelinten versierd in de kerk zijn neergestreken...

Vrijzinnig

Splitsingen zijn aan de orde van de dag. In Overijssel hebben vele regenten zich van de stadhouder afgekeerd. Ze bepleiten een bevrijding van een orthodox geloof en van de traditionele samenleving. In tegenstelling tot veel inwoners uit omliggende plaatsen kiezen de meeste Staphorsters voor de Oranjepartij.

De dominee, die snel na z'n intrede al tot scriba van de classis wordt gekozen, dus niet. Hij houdt zich in deze dagen op met de meer vrijzinnige patriotten. Het komt daardoor in de loop van de tijd tot "vele onaangenaamheden".

De gemoederen worden na de laatste zondag van 1786 steeds onrustiger. Een Oranje Corps marcheert op 2 januari van het volgende jaar door de straten. In het bezit van geladen geweren trekt dit naar de schout en vervolgens naar belastingontvanger Wobben. Schoten volgen. Wobbens zoon treft een betrokkene dodelijk. De woede neemt zienderogen toe en zijn ouder-

lijk huis verandert korte tijd later in een ruïne.

Verandering

De inval van de Pruisen in september brengt de rust terug en biedt volop gelegenheid om de stadhoudersgezinde spandoeken te showen. Als zes jaar later ds. Van der Haar na een vermanende boodschap richting de Staphorsters naar Denekamp vertrekt weet de gemeente dat er een andere opvolger moet worden beroepen.

Die komt. Gezien de tekst van zijn intrede en de activiteiten van zijn vrouw bij de kerkelijke afsplitsing in 1834 heeft nieuwkomer kandidaat H. Alfering heel andere voorkeuren. Na bevestiging door ds. Van Ingen van Hasselt geeft hij aan "de verborgenheid van Christus" te willen bekendmaken. Echter de "kundige en rechtzinnige" predikant is nauwelijks in actie geweest. Een ziekte maakt eerst het werken en vervolgens in de eerste maand van 1795 ook het leven onmogelijk.

Nog in hetzelfde jaar komt ds. J.H. Jolink uit het eerder zo patriottistische Elburg over. Opvallend is dat hij evenals Van der Haar al snel dusdanig scoort dat hij de vergaderingen van de classis Zwolle mag notuleren. Ds. H. van Niel stelt de predikant uit Elburg bij de bevestiging voor als een herder die "met wetenschap en verstand" zal weiden. Hij gebruikt daarbij de tekst van Jeremia waarmee ruim honderdtwintig jaar eerder ds. Van Stegeren intrede deed.

Handgemeen

Net als destijds breken er heel moeilijke tijden aan. Ditmaal niet door inbreng van de soldaten van de bisschop uit Munster maar door de Franse troepen. In de strijd tussen de Oranjegezinden en de patriotten steunen zij de laatste partij.

Op 26 januari 1796 worden de kerkdeuren niet voor een dienst geopend maar voor het houden van verkiezingen. De Oranjegezinde Staphorsters willen niet meewerken aan deze stemming voor de Nationale Vergadering. Al voor het zover is weet menigeen dat er desnoods met geweld een verstoring zal volgen.

De hoogschout uit Hasselt komt hoogst persoonlijk naar de bijeenkomst om te zien of de schout en de volmachten uit de kerk worden gejaagd. De kerkdeuren zijn amper geopend of het publiek stroomt massaal naar binnen. Er is geen houden meer aan. De schout en z'n aanhangers vluchten weg ondertussen door velen bedreigd.

Om het verzet tegen de overheid te breken worden soldaten richting Staphorst gestuurd. Ze worden uitgerekend bij de opstandigen ondergebracht. Die verkeren zodanig in armoede dat ze nog nauwelijks kans zien voldoende eten op tafel te krijgen en derhalve de strijdbijl begraven zodat ook de ordebewakers snel kunnen vertrekken. Dat voorbeeld volgt ds. Jolink vrij snel. Hij verhuist in 1799 naar Franeker.

Gezangen

De invoering van de Gezangen tijdens de gemeentelijke samenkomsten in 1807 levert in Staphorst de volgende kerkelijke affaire op. Bijna tweehonderd jaar eerder waren deze geestelijke liederen op de synode van Dordrecht als remonstrants bestempeld en "verboden". Alleen de in de Bijbel voorkomende Psalmen werden voor de gemeentezang beschikbaar gesteld.

Hoewel de in 1799 in Staphorst begonnen predikant H. de Holl de geestelijke liederen graag laat zingen willen de kerkenraad en de gemeenteleden er niets van weten. Problemen volgen als de synode de kwestie op de spits drijft en gelast althans elke kerkdienst één keer het boek

met de Evangelische Gezangen te raadplegen. Voor ds. De Holl reden om "zonder beraad" in 1809 het eerste beroep vanuit Zevenhoven aan te nemen.

Het is in deze dagen sowieso geen makkelijke tijd. De eerste tekenen van een splitsing van de geloofsgemeenschap komen tot uiting, mede door de liederenkwestie en de nieuwe kerkelijke organisatie waarbij de overheid grote invloed krijgt op de plaatselijke gemeenten. Ene H. Moes uit Meppel begint na mislukkingen in zijn woonplaats met catechisaties en oefeningen in de Staphorster "buitenkwartieren". Reden voor de classis om in een brief een verbod te eisen.

Bovendien doen ernstige ziekten de ronde. De opvolger van ds. De Holl, de 63-jarige ds. Th. van Rhee afkomstig uit het Groningse Oostwold-Hooge- en Lage Meeden, moet in december van 1810 een kerkspraak aan zijn gemeente kenbaar maken waarin strenge voorschriften zijn opgenomen voor de lijders aan de "persloop".

Verstoring

De nieuwe predikant, bevestigd door ds. Ebbinge uit IJhorst, is evenals zijn voorganger beslist geen tegenstander van de Gezangen. Als de hervormde gemeenten van Staphorst en Rouveen in 1818 door de classis worden aangeschreven om de hand te houden aan het besluit van elf jaar geleden besluit ds. Van Rhee niet langer het risico van een kerkelijke procedure op zich te halen. Hij grijpt zelfs twee van de drie zanggelegenheden in de kerkdienst voor een Gezang aan.

Opmerkelijk genoeg neemt de kern van de gemeente ondanks de problemen flink in aantal toe. Met zijn gereformeerde boodschap ziet de predikant "vruchten". Jaarlijks worden weer enkele tientallen nieuwe lidmaten in de boeken bijgeschreven. In 1821 zelfs vijftig. Het kerkbezoek groeit dusdanig dat het gebouw te klein is om de menigte bezoekers te ontvangen en enkelen buiten moeten blijven staan.

Zelfs het hogere kerkelijk orgaan, de classis, wordt van de zaak in kennis gesteld. Deze vergadering verwijst voor de verstoringen naar "de wereldlijke arm". Overigens blijkt de kerkenraad van Staphorst zich minder aan te trekken van de regels die dit college opstelt. Zo bestaat in deze tijd een reglement voor de ontvangsten van de afgevaardigden van de classis. Zeer regelmatig nemen die tijdens de zogeheten kerkvisitaties een kijkje bij het reilen en zeilen van de gemeente.

Eerbied

Na het bezoek van dit kerkelijk college in 1814 volgt een brief waarin de ouderlingen en diakenen aan de voorschriften wordt herinnerd "ten einde ook door een welvoegelijke kleding eerbied voor deze belangrijke plechtigheid aan den dag te leggen".

De kerkelijke afgevaardigden stellen overigens vast dat het huisbezoek hier niet zo geregeld plaatsvindt als op vele andere plaatsen. Zij menen dit niet de predikant te mogen toerekenen vanwege zijn hoge leeftijd. Hij wordt enkele jaren later wel verplicht om voortaan zoals elders reeds eerder gebeurde de leerlingen ook in de geschiedenis van de Bijbel te onderwijzen.

Ook het kerkelijk leven komt onder druk te staan als een watersnood in 1816 een ware ramp veroorzaakt. De nood is zo groot dat het gemeentebestuur van Staphorst bij de Gouverneur in Groningen aandringt op "christelijke mededogentheid en bereidvaardigheid".

Meer dan 1.100 koeien worden al een maand later her en der in het Groninger land ondergebracht, eveneens in het korte tijd later zo bekende Ulrum en zelfs bij de woning van de burgemeester van Oldekerk. Niettemin sterven 2.577 dieren aan de gevolgen van de ramp.

Minder geld

De gevolgen laten zich raden. De kerk heeft het allerminst breed. Uit een rapport van scholtus (burgemeester) F.A. Ebbinge Wubben blijkt dat de inkomsten "in genen deele" nog toereikend zijn om in het gewone onderhoud te kunnen voorzien. Jaarlijks offeren de ruim twaalfhonderd zielen (waarvan bijna de helft belijdend lidmaat is) een bedrag van 81,52 gulden voor de zitplaatsen. Landerijen brengen nog eens 87,25 gulden op en bovendien worden bij de begrafenissen drie guldens als liefdegaven aan de kerk afgedragen.

Zoals gezegd houden de Gezangen de gemoederen behoorlijk bezig. Het Pinksterfeest van 1820 verloopt minder fraai. De samenkomsten draaien uit op een "onaangenaam misverstand". De inmiddels 73-jarige dominee laat 's morgens twee Gezangen en één Psalm zingen. De kerkenraad is furieus en in de middagdienst zijn de kerkelijke besturen alleen nog door een ouderling, een diaken en een kerkvoogd vertegenwoordigd.

Opnieuw laat de Staphorster predikant twee Gezangen zingen, zowel aan het begin als aan het eind. Voor kerkvoogd J. Vos reden om gevolgd door een grote schare bij het laatste lied het kerkgebouw te verlaten. De dienstdoende ouderling grijpt het voorval aan om de dominee te verzoeken het zingen van Gezangen voortaan achterwege te laten.

Misverstand

Ds. Van Rhee verwijst naar de twee jaar eerder geschreven verplichting door de classis, waarop de ouderling laat horen: "Gij zult en kunt mij niet dwingen. Ik wil ze nooit zingen, zet mij maar af". Zover komt het dan niet. Wel maakt de Staphorster predikant melding van het voorval bij de classis en volgt een versnelde kerkvisitatie waarbij de problemen als een misverstand worden afgedaan.

Enkele jaren later overlijdt de predikant en treedt ds. F.J. Smit uit IJhorst aan als consulent. Inmiddels blijken de verhoudingen met de buurgemeente verslechterd. De dominee wordt eerst al door twee oud-ambtsdragers en vervolgens door het overgrote deel van de gemeente als vrijzinnig beschouwd. Voor hen is hij derhalve niet capabel om de catechisaties te verzorgen. De oud-ambtsdragers besluiten dit onderwijs voor hun kinderen op zich te nemen.

Ds. Smit ziet zijn leerlingental al snel van tachtig naar zeven afnemen. Voor hem onacceptabel. Een waarschuwing gaat uit naar de betrokkenen. Rapportage volgt. Eerst naar de kerkenraad en uiteindelijk ook richting de hogere autoriteit in de kerk, de classis. Deze overweegt te dreigen met tegenwerking bij het beroepingswerk.

Andere koers

De Staphorster kerkenraad is juist doende een andere koers in te zetten. Voor een beroep wordt voor het eerst naar het meer behouden Zuid-Holland afgereisd en wel naar Benthuisen. De plaats die later bekendheid krijgt doordat ds. Ledeboer uit protest het Gezangenboek in de tuin zou begraven. Echter ds. H.J. Astroo bedankt.

Uit een tweetal tussen ds. J.A. Hartman uit Hierden en ds. J. Lamberts uit het Friese Wons wordt eerstgenoemde beroepen. De Veluwe predikant, die zich goed kan vinden in het gedachtegoed van de afgescheidene ds. H. de Cock uit Ulrum, komt wel. De bevestiging vindt ook nu nog plaats door de voorganger van IJhorst.

Ds. Hartman vindt het te ver gaan om de hervormde kerk gedag te zwaaien maar weet evenwel niet te voorkomen dat de Afscheiding ook in zijn vijftienhonderd zielen tellende gemeente een spoor achterlaat. Hij moet als gevolg van de diensten van de afgescheidenen zelfs wel eens voor een klein publiek voorgaan.

Afscheiding

Op 1 mei 1836 wordt ten huize van de vrouw van de vroegere predikant ds. Alfering door ds. A.C. van Raalte een afgescheiden gemeente gesticht. Twintig leden, waarvan vier oud-ambtsdragers uit de hervormde kerk zijn erbij betrokken.

De Staphorster burgemeester Ebbinge Wubben (die is gehuwd met de zuster van de in deze dagen omstreden prof. Hofstede de Groot) vraagt instructies voor een eventueel optreden tegen de actievoerders in de gevestigde kerk. Via de gouverneur van Overijssel krijgt hij van de minister van Eredienst te horen dat samenkomsten van de afgescheidenen onwettig zijn en derhalve niet kunnen worden geduld.

De eerste burger van Staphorst kondigt vervolgens af dat bijeenkomsten met meer dan twintig personen ontbonden zullen worden. Het "verbod" wordt actueel op de 25-ste september van 1836. Het gedachtegoed van de destijds in Genemuiden verblijvende predikant Van Raalte spreekt de Staphorsters zodanig aan dat deze zondag de hervormde kerk opmerkelijk leeg blijft. Niet minder dan ruim vijfhonderd personen wonen een dienst van de afgescheiden predikant bij.

Belediging

Ook de burgemeester en twee veldwachters zijn aanwezig. Hun actie doet de hoorders besluiten een Psalm aan te heffen. De voorganger laat de eerste burger weten "dat hij God meer moet gehoorzamen dan de mensen". "Gij zijt de slimste en ergste van de burgemeesteren die ik nog ontmoet heb. Een vijand van God en Zijn dienst. Gij zult daarvan eenmaal verantwoording geven doordien gij zo oneerbiedig onder het zingen en tegen God en Zijn Woord u hebt gedragen door uw hoed niet af te nemen", aldus ds. Van Raalte.

Door de massale steun voor de prediker zien de burgemeester en de veldwachters geen kans om de samenkomst te beëindigen. De predikant wordt door de rechter bestraft voor belediging van de burgemeester. Om op zondag 2 oktober een dergelijke dienst te voorkomen worden bij de bevolking ruim honderd militairen ondergebracht. Dit afschrikmiddel helpt. Bij controles van de burgemeester en soldaten blijkt dat het maximale aantal van twintig personen in één huis niet wordt overschreden.

Kerk

De kleine afgescheiden gemeente heeft het in de beginperiode evenmin makkelijk. Er ontstaat al snel onenigheid rond de "eigenzinnige" ouderling B. Balder. Eerst ruim zeven jaar na de stichting kan de gemeente in de persoon van ds. K.J. van Goor een predikant begroeten. Hij is afkomstig uit de strenge rechtzinnige Drentse richting binnen de afgescheiden kerken.

Als hij pogingen onderneemt om op slechts honderd ellen afstand van de hervormde kerk een gebouw voor zijn gemeente te laten bouwen volgen er protesten. De vrees leeft dat men elkaar tijdens het zingen kan horen. Toch gaat de bouw door.

De tweede helft van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw heeft in hervormd Staphorst de nodige sporen van dieptepunten achter gelaten. Tegenover een groei van de gemeente rond de jaren twintig staat als gevolg van emigraties naar Amerika, ernstige ziekten en genoemde scheiding een vermindering van het lidmatental in volgende jaren.

5) REVEIL RAAKT ALLEN

Inleiding

Het is de Meppeler Courant, die sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw regelmatig rapporteert over het dagelijks en geestelijk leven in Staphorst. Over trillingen en geluiden die sommigen in verband brengen met een laatste oorlog, over een vrouw die als heks wordt beoordeeld en eveneens over een geestelijke opwekking.

Dit laatste, het reveil, brengt ingrijpende veranderingen met zich mee. Iedere inwoner, kerkelijk of niet, krijgt er mee te maken. Een politieke strijd blijft niet uit. Daarnaast komt de kerkelijke gemeente tot bloei. De zitplaatsen in de kerk brengen stevast ieder jaar meer geld op. Een groot publiek van elders brengt de zondag in Staphorst door om hier ter kerke te gaan.

Veel beroepen

Na alle verwickelingen in de jaren dertig en veertig blijkt de zin om dominee van Staphorst te worden minder groot. Als in 1843 ds. J.A. Hartman op 72-jarige leeftijd overlijdt, wil het beroepingswerk allermindst vlotten. Voor het eerst wordt een serie beroepen zonder het gewenste resultaat uitgebracht.

De hoorcommissie reist onder andere naar de Veluwe gemeenten Putten, Doornspijk en Oosterwolde maar doet ook plaatsen als Heemse, Aarlanderveen en Ravenstein aan. Uiteindelijk besluit de "kanselredenaar" ds. G. Landweer uit het Groninger Paesens eerst in april '45 over te komen.

De dominee is goed en wel aan de slag of de minister voor de Eredienst wordt geld gevraagd voor verbetering en vergroting van de kerk en reparatie van de pastorie en de kosterwoning. Door de toename van het aantal hervormde zielen is uitbreiding noodzakelijk. De bewindsman komt eerst met zeshonderd en vervolgens nog eens met driehonderd gulden over de brug.

Als de Staphorster dominee, die op zondag 9 november 1853 zijn 25-jarig ambtsjubileum in het midden van de gemeente viert, door een ziekte wordt getroffen onderneemt de kerkenraad een poging om zelfstandig tot oplossingen voor het pastoraat te komen. Dit streven van kerkenraadsleden om los van de hogere kerkelijke vergaderingen in preekbeurten op de zondagavond en in de catechisatieles te voorzien wordt meteen gesnoerd. De classis meent dat zo'n zelfstandig optreden niet door de beugel kan.

Beroeringen

Als in 1855 Westerse troepen rond Rusland zijn gelegerd wordt in Staphorst veel gespeculeerd over een op handen zijnde oorlog in de nabije omgeving. De correspondent van de Meppeler Courant meldt: "Zoo heeft de eene in den laten avond een aanhoudend naar gesteun en gekerm duidelijk gehoord; een ander hoorde in 't holle van den nacht de schotels vreesselijk rammelen aan den wand; een derde zag paarden met ruiters door het boekweiteland heenkomen, paarden die de boekweitbloesem aan den toom hadden zitten, waaruit men opmaakt, dat het in den boekweitentijd moet vervuld worden".

Later komt het bijgeloof tot uiting als een "zeer jeugdige vrouw" voor heks wordt aangezien. "Men wil dat de huisgenooten met geladen geweer gewapend zijn om bij de komst van den toovenaar of heks hem voor zijn schandelijke daad te straffen".

Behalve de problemen met bijgeloof blijkt het tussen inwoners niet altijd te klikken. Feestdagen worden aangegrepen om allerlei onenigheden uit te vechten. De dankdag in 1859

is daarvan een bewijs. Enkele opgewonden jongeren veroorzaken "een woeste vechtpartij". Messen doen hun verwondende werking. De politie moet dagelijks vele keren in actie komen voor burenruzies en straatschenderij.

Lange vacature

Ondertussen raakt de hervormde gemeente vacant. Ds. Landweer ontvangt beroepingsbrieven. In het voorjaar van 1848 reeds naar het Friese Balk. Ook wordt hij tot drie keer toe op het zestal in Scherpenisse en op het twaalfstal in Zwartsluis geplaatst. Later volgt een beroep vanuit het zojuist zelfstandig geworden Kollumerzwaag, waar vervolgens een modern predikant intrede doet. Uiteindelijk krijgt de kerkenraad uit Giessen-Rijswijk het begeerde "ja-woord". De predikant besluit naar laatstgenoemde gemeente af te reizen.

Een lange vacature volgt. Waarschijnlijk de langste die de gemeente heeft gekend. Na enkele keren een twaalfstal te hebben opgesteld trekt de kerkenraad steeds weer naar Friesland, Gelderland en ook Noord-Brabant om een beroep uit te brengen. Echter zonder het gewenste resultaat.

Tussen de predikanten die de beroepingsbrief ontvangen zijn enkelen (Sijpkens, Van de Bijtel en Du Cloux) die zich meteen na de oprichting van de Confessionele Vereniging daarmee verwant verklaren en enige tijd later in de confessionele evangelisatie van de buurgemeente Meppel komen preken.

In de vacaturetijd treedt de dominee van IJhorst als vervanger op. De verhoudingen met hem en met de predikant van Avereest zijn zonder meer slecht te noemen. Als laatstgenoemde een voorbereidingsdienst voor het Heilig Avondmaal leidt, vinden er tijdens de kerkdienst zelfs verstoringen plaats.

Misleid

Het lange uitblijven van een nieuwe predikant wordt ook geweten aan het lage tractement en de pastorie. Om het eerste probleem te verhelpen wil de kerkenraad de verdiensten verhogen van achthonderd naar duizend gulden. Het tweede euvel ten aanzien van de in 1795 gebouwde pastorie wordt op een minder aangename wijze duidelijk.

De eerder afgescheiden predikant, ds. H.A. Leenmans uit Hellevoetsluis, is daar zo druk dat hij geen kans ziet om na het ontvangen beroep Staphorst te bezoeken. Inlichtingen van kerkeradsleden zijn voor hem al voldoende om dit aan te nemen.

Als hij enige tijd later vol goede moed z'n toekomstige woonplaats bezoekt, volgt de klap. De pastorie wordt door hem onbewoonbaar verklaard. Daar de kerkenraad niet van een verandering wil weten laat ds. Leenmans het beroep voorbij gaan. Hij schrijft een maand na de eerste beslissing aan de kerkenraad dat hij is misleid en daarom van de overkomst afziet.

Ds. J. Siblesz uit Steenwijk kijkt over genoemde problemen heen. Blijdschap alom als begin februari '61 het bericht door de gemeente gaat dat hij overkomt. Vanwege de ziekte van consulent G.J. van Helbergen uit IJhorst treedt ds. P.E.K. van Nes uit Rouveen op als bevestiger.

Bij de intrede voor "een groote menigte toehoorders" met Jezus' zendingsopdracht als uitgangspunt wordt meteen de hoop uitgesproken "dat de gemeente meer en meer wordt opgeleid en gesticht en zo de politie en justitieambtenaren niet meer nodig heeft".

Opwekking

De nieuwe predikant gaat door voor een reveilprediker. De resultaten na zijn aantreden zijn

enorm. De gemeente komt weer trouw ter kerke. Het aantal zitplaatsen wordt uitgebreid. Bovendien leveren deze al snel enkelen honderden guldens meer op.

Tijdens zijn verblijf wordt ook een zondagsschool opgericht. Deze begint met twaalf leerlingen en groeit al snel tot dertig deelnemers. Doordeweeks houdt de predikant Bijbellezingen. Daarnaast ziet hij het aantal catechisanten oplopen tot tweehonderd. Hij wordt ook nog eens door de meeste bruidsparen benaderd om hun huwelijken in te zegenen. Uit een visitatierapport blijkt overigens dat er "zeer weinig" gebruik wordt gemaakt van het Heilig Avondmaal.

Het succes van de Staphorster predikant blijft niet onopgemerkt. Binnen twee jaar staat de kerkenraad van Engwierum met een beroepingsbrief op de stoep. De dominee bedankt en krijgt van de Staphorsters een canapé aangeboden. Vervolgens vangt ook de kerkenraad van Veenendaal bot. Daar doet enige tijd later de bekende confessionele predikant dr. Ph.J. Hoedemaker z'n intrede.

Geen wanorde

Overigens blijken tijdens de periode van ds. Siblesz de verhoudingen met het hogere kerkelijk orgaan, de classis, minder goed te zijn geworden. Inzet zijn problemen rond de diaconie. De classis Zwolle vindt dat dit deel van de kerkenraad onvoldoende inzage in de boeken geeft. Bovendien vermoedt zij dat niet aan alle kerkelijke regels wordt voldaan. Als een delegatie hoogst persoonlijk een blik in de boeken komt werpen blijkt er evenwel van een wanorde geen sprake te zijn.

Als in 1867 in hervormd Nederland het systeem van het beroepen van een predikant ter discussie wordt gesteld en her en der wordt bepaald dat kiescolleges, bestaande uit gemeentelieden, deze taak dienen over te nemen, houdt Staphorst het met IJhorst en meerdere Drentse gemeenten bij het oude. Overigens niet helemaal unaniem. Slechts 39 lidmaten zijn voor een stemming opgekomen. Daarvan geven vier de wens te kennen dat ze een kiescollege willen invoeren.

Na zich tot bijna het eind van zijn leven enorm te hebben ingezet, ook voor de zending en de organisatie tegen het misbruik van sterke drank, overlijdt de gevierde dominee een kleine acht jaar na zijn aantreden in februari 1869. Op zondag 21 februari herdenkt de gemeente haar overleden voorganger in een dienst onder leiding van ds. Van Helbergen.

Streekfunctie

Met voortvarendheid wordt het beroepingswerk opgepakt. Het tractement wordt verhoogd tot twaalfhonderd gulden. Bovendien wordt de toekomstige predikant "vrijdom" van rijksbelasting en een "genoegzame voorraad turf" in het vooruitzicht gesteld. Het eerste beroep is meteen raak.

De in Engwierum werkzame predikant Chr.H. Koopman (35) komt over en wordt reeds in juni verwelkomd met "een eeremaaltijd" en cadeaus. Na de bevestiging door consulent Van Helbergen maakt hij bij zijn intrede bekend "de gekruisigde Christus" te willen preken, een boodschap die in deze dagen van strijd tussen orthodoxen en vrijzinnigen niet overal is te horen.

Meteen wordt de verwachting uitgesproken dat de nieuwe predikant een streekfunctie krijgt. Dat blijkt ook het geval te zijn. De Staphorster voorganger is zo populair dat veel mensen uit Hoogeveen, Meppel en Ambt-Vollenhove onder zijn gehoor komen.

De krant 't Vaderland meldt dat de collectes bijna het dubbele van die van vroeger opbrengen.

Op de zitgelegenheden in de kerk is zo'n run dat de verhuur meer opbrengt dan ooit tevoren. De correspondent van de Meppeler Courant ziet de grootste winst voor de "logementhouders" waar de kerkgangers rond de zondagse diensten hun intrek nemen.

Beroepen

Betrokkenen uit de omliggende plaatsen laten bij ds. Koopman ook hun kinderen dopen. Een kwestie die 35 jaar eerder veel woede had opgeroepen en de Afscheiding inluidde. Voorts worden drie maanden na de intrede van de nieuwe predikant zelfs lidmaten uit naburige gemeenten bevestigd.

De Staphorster predikant is in den lande zo gezien dat binnen een jaar beroepingsbrieven uit het Gelderse Oosterwolde (waar vervolgens de opwekkingsprediker Bahler heentrekt) en uit Hilversum aan de pastorie worden afgegeven.

In het tweede jaar van Koopman's verblijf heeft hij maar liefst 31 belijdeniscatechisanten, waarbij tien van elders. Uit visitatierapporten blijkt dat deze er in andere gemeenten veel minder of nauwelijks waren. Overigens trekken jaarlijks ook enkele Staphorsters voor dit grootse moment naar Meppel.

De "balans" van de Overijsselse gemeente geeft voorts aan dat de godsdienstoefeningen "getrouw" worden waargenomen. Anders is het met het Avondmaal. Laat dit in andere gemeenten te wensen over van Staphorst wordt gezegd dat dit "buitengewoon slecht" is. Ds. Koopman probeert er verandering in te brengen door juist ook de zwakken in het geloof voor de viering uit te nodigen.

Flauw gevallen

Dat gemeenteleden als het maar even kan wel naar de lang durende kerkdiensten gaan, blijkt op een novemberzondag van 1871. De dominee moet zijn preek enige tijd staken daar "drie jonge dochters van 13 a 14 jaar" flauw vallen.

Het blijkt in deze tijd zonder meer tijdens de diensten nogal rumoerig toe te gaan. Kerkbezoekers blijven maar toestromen, ook als de dominee al geruime tijd op de kansel heeft plaatsgenomen. Ds. Koopman trekt tegen het probleem ten strijde door lange Schriftlezingen te houden. Sommige gemeenteleden blijken eerst na het collecteren in het Godshuis te arriveren. Anderen slapen, terwijl de correspondent van de krant voorts aangeeft dat er ook enkelen "lagchen".

Ook in het derde jaar van Koopman's verblijf is de opkomst van belijdeniscatechisanten zeer hoog: maar liefst 33. Toch vertrekt de populaire predikant al snel. Nadat hij onder andere het alom bekend zijnde Nijkerk, Nieuwe-Tonge (waarheen de confessionele ds. Teljer gaat) Heemse, Oudewater en ook Ommen na ernstig beraad met een bedankje heeft geantwoord volgt er instemming op het beroep naar het Brabantse Waspik.

Preek drie uur

Het wordt een bijzondere afscheidsdienst. De dominee komt eerst na het zingen van de eerste Psalm op de preekstoel. Niet minder dan drie uur spreekt hij over "het Woord des Heeren dat tot in der eeuwigheid blijft". De toegestroomde schare is zo groot dat het kerkgebouw die "op verre na" niet kan bevatten.

Koopman heeft de gemeente voorgehouden dat God de mensen uit de wereld roept en eveneens dat het christendom ook uit werken in het belang van de mensheid bestaat. Hij heeft dat in zijn periode hard gemaakt door in het Godshuis te laten collecteren voor Aruba, de

gevolgen van een brand in Bodegraven en de stichting van een bewaar-, naai- en breischool te Bennekom.

Door de nadrukkelijke keuze voor een rechtzinnig predikant heeft Staphorst zich inmiddels danig onderscheiden van meerdere buurgemeenten. De meeste ringpredikanten die tijdens de vacature voorgaan, wordt de broederhand geweigerd en krijgen het in de consistorie zwaar te verduren. Voor ds. G. Bruna uit Hasselt reden om eens over de geschiedenis van de Farizeeër en de tollenaar te preken. Overigens neemt mogelijk door deze onenigheid de deelname aan de viering van het Heilig Avondmaal af tot slechts vier. Steeds minder gemeenteleden voelen zich hiertoe geroepen.

Politiek

Zoals al eerder naar voren kwam en later nog duidelijker wordt, blijken de overeenkomsten met de confessionelen in Meppel en met de hervormde gemeente van Rouveen in deze tijd vrij groot. De Staphorster gemeente beroept in de vacature van Koopman enkele predikanten die ook daar favoriet zijn.

Uiteindelijk geeft ds. J. Verweij uit Opheusden te kennen daar wel weg te willen. De 42-jarige predikant was voorheen werkzaam bij de Afgescheiden Gemeente te Vrijhoeve-Capelle en die te Scharnegoutum. Daar had hij zich in 1868 tot de hervormde kerk gewend. Voor laatstgenoemde geloofsgemeenschap wilde hij zich sindsdien volledig inzetten. Zeer tegen de zin van ds. Verweij liet de kerkvoogdij van Opheusden daar regelmatig een Afgescheidene op de preekstoel toe.

De eerste zondag van 1874 treedt de nieuwe predikant aan. Hij is vooraf bevestigd door consulent ds. G.J. Helbergen van IJhorst-De Wijk. Vier jaar later komt hij behoorlijk in de publiciteit. Reden is het feit dat hij als één van de weinigen in deze omtrek zich met de politiek gaat bezighouden. Eerst al worden de kerkdeuren gebruikt om "met groote letters in krijtgeschreven" de kandidaat Jan Derks Slager voor de gemeenteraad aan te bevelen. De actie heeft overigens succes.

Stemadvies

Later volgt zelfs een stemadvies vanaf de preekstoel. Ds. Verweij roept de kerkgangers in Rouveen en in Staphorst op om trouw op te komen bij de Tweede-Kamerverkiezingen en de kandidaat van de jonge anti-revolutionaire partij te stemmen. De reacties blijven niet uit.

Ene X. uit IJhorst schrijft in een ingezonden stuk: "Arme Staphorsters en Rouveenschen! kunt ge zelf geene keuze doen? Moet ge u laten leiden door uw predikant? Zult gijlieden dan nooit de oogen openen en steeds blind blijven voor de zeer nietige praatjes die uw predikant gelieft op te disschen"?

De zoon van ds. Verweij laat het er niet bij zitten. Hij schrijft een repliek waarin hij de "anonyme aanvaller" tekent als een "gemaskerde lasteraar en een Wonderboer". "Wij laten den dapperen man maar in zijn grotje zitten. Hij heeft er geen ander gezelschap dan nachtuilen en adders. Wat nu onze Staphorsters en Rouveenschen betreft, zij weten zeker niet veel. Doch zij willen dat ook erkennen. Dit te willen is een edele en wijze trek; want als een blinde wil weten, dat hij blind is, wil hij zich ook laten leiden", aldus de domineeszoon.

Eerste bibliotheek

De IJhorster auteur laat het er niet bij zitten. X. voelt zich gepakt. "Dat jonge mensch is verwaand genoeg mij te noemen: "den IJhorster Wonderboer". Hoe hij daarbij komt, vat ik

niet, want ik ben heelemaal geen Boer. Hij is de plank geheel en al mis. Zijn vader, de Dominé van Staphorst, was voor geruimen tijd Kippenboer, later trachtte hij Kalveren te mesten, nog eens later probeerde hij Melkkoeijen te houden, alles bleef zonder resultaat en" X. concludeert dat ds. Verweij bij de verkiezingen "één der grootste werwers is geweest". De predikant laat de kerkenraad van Driesum zonder het gewenste resultaat met een beroepingsbrief huiswaarts keren. Anders wordt het als in het voorjaar van 1880 die uit Hoewelaken op de stoep staat. Dan laat de dominee zijn inventaris inpakken. Voor het helemaal zo ver is krijgt Staphorst al vroeg z'n eerste bibliotheek. Ook dat is een bijzondere. Landbouwer Kier Koster besluit ertoe. De catalogus laat zien dat tegen geringe kosten godsdienstige werken kunnen worden geleend van de bekende ds. B. Smijtegelt (voorheen te Middelburg), van ds. A.P.A. du Cloux (die in april 1860 alhier was beroepen en in deze tijd bij de confessionelen in Meppel preekte) en van dr. A. Kuyper.

Christelijke school

Bovendien wordt voor het eerst gesproken over de totstandkoming van een bijzondere school. Ds. G. Ringnalda uit Oldebroek is op woensdag 18 februari 1880 hiervoor overgekomen en houdt 's middags in "de groote kerk" een lezing. Aansluitend wordt vergaderd over de oprichting van zo'n school. Enkele inwoners zeggen spontaan geld toe voor dit doel. Later zal dit onderwerp nog veel stemmen losmaken en zelfs tot onaangename gebeurtenissen rond de domineeswoning leiden.

Als ds. Verweij is vertrokken dringen de confessionele invloeden vanuit Meppel deze gemeente nog duidelijker binnen. Het feit dat in maart 1881 22 lidmaten uit Staphorst worden aangenomen bij ds. H.W. van Loon (sinds 1877 te Meppel) en niet in het belijdenisboek van hervormd Meppel worden bijgeschreven duidt er op dat hij een relatie met de belijdenisca-techisatie heeft gehad.

Ook worden andermaal predikanten beroepen die in Meppel of in Rouveen hoog scoren, zoals ds. F. van Spall uit Leimuiden, ds. E.A. Lazonder uit Zegveld, ds. W.R. Kalshoven uit Ede en ds. P. Deetman uit Kampen.

Jongelingsvereniging

Eerst het zevende beroep is raak. Ds. G. van Dorssen (38) uit Berkel-Rodenrijs "vindt vrijheid" om de vraag van de kerkeraad met "ja" te beantwoorden. De krant vermeldt niet dat hij vooraf komt prediken, zoals sommige andere beroepen voorgangers gewoon zijn. Wel maakt hij eerst kennis met enkele gemeenteleden ten huize van de president-kerkvoogd.

Ds. Van Dorssen was in zijn eerste gemeente, het voorheen vrijzinnige Lexmond, de reveilprediker N. de Jonge opgevolgd, later bekend door zijn enorme evangelisatiewerk in Brussel. De nieuwe predikant van Staphorst, bevestigd door zijn collega van IJhorst-De Wijk, pakt meteen flink aan. Hij doet intrede met de verklaring dat hij als aangestelde wachter niet over God mag zwijgen.

Van Dorssen helpt bij de uitwerking van de plannen voor een armhuis van de kerk en in het eerste najaar volgt de oprichting van een christelijke jongelingsvereniging. Ook vindt andermaal op woensdagavond een samenkomst plaats ten gunste van de christelijke scholen.

Opnieuw politiek

Nog geen veertien dagen na het aantreden van de nieuwe predikant moet er weer worden gestemd over de vraag wie in de toekomst de predikanten zal beroepen en kerkenraadsleden

mag benoemen: de kerkenraad of een commissie met gemeenteleden. In tegenstelling tot de vorige verkiezing (1871) laten nu niet minder dan zeven lidmaten weten voor de laatste mogelijkheid te zijn. De meerderheid (35) houdt het op de eerste optie. Als enige tijd later het Avondmaal wordt gehouden, blijken daaraan nog minder gemeenteleden dan voorheen deel te nemen. Naast de predikant en zijn vrouw voelen alleen een oud-onderwijzer en diens zoon zich tot de viering geroepen.

De Staphorster predikant gaat voort op de door zijn voorganger ingeslagen weg om rond verkiezingen z'n mening ten beste te geven. Behalve op de preekstoel voorziet hij de kandidaat van de anti-revolutionaren in de krant van een aanbeveling. "Ds. G. v. Dorssen, die anders, buiten zijn kerk en catechisatie, weinig notitie van de Staphorsters neemt, was nu druk in de weer, en bij den weg. In de kerk wist hij, door preek en toespraak al was dat op een wijs, die misschien niet erg pleit voor ware humaniteit, velen voor zijn belang te winnen", aldus de correspondent over de politieke activiteiten van de dominee.

Vrouw van Lot

Een jaar later is het weer bal. Op de muren van de kerk zijn reeds op zaterdag maar liefst tien aanbevelingen aangebracht, vijf voor de liberale en vijf voor de anti-revolutionaire kandidaat. Ds. Van Dorssen grijpt de volgende morgen in en scheurt de papieren van de liberaal weg. Toch wordt alom de wens uitgesproken dat de predikant zal blijven als anderhalf jaar na de intrede de eerste hoorcommissie uit Vriezenveen aantreedt. Als hij in de zomer van 1883 wordt gevraagd naar Varsseveld te komen, vertrekt hij.

De overvolle kerk tijdens het afscheid wordt het duidelijk: de periode is niet vlekkeloos verlopen. Van Dorssen preekt over de oproep om de vrouw van Lot te gedenken. De vrouw die destijds bij het vertrek uit het goddeloze Sodom omzag en in een zoutpilaar veranderde.

De predikant heeft in Staphorst talrijke teleurstellingen moeten doormaken en bovendien zijn er tussen hem en vele personen "onaangenaamheden voorgevallen". Vetes met ambtsdragers leiden er zelfs toe dat deze wegblijven uit de kerkdiensten. Gemeenteleden roepen hulp in van de afgescheiden ds. K.H. Talen.

Ds. Van Dorssen zou zelfs eens hebben aangegeven dat God hem naar deze gemeente heeft gestuurd. "Zo nu deze besturing een kruis en verdriet voor U is, dan is het uw roeping als christen niet om tegen dat kruis te schoppen, maar om U daaronder te verootmoedigen en den Heere te bidden om van dat kruis te worden verlost", aldus de Staphorster kerkhistoricus H. Hille.

Niettemin blijkt uit dit deel dat er ondertussen wel het nodige binnen de gemeente is opgebouwd en is zij in een ander vaarwater gearriveerd dan enkele decennia eerder.

6)BIJNA HERVORMD AF

Inleiding

De hervormde gemeente heeft in de tweede helft van de vorige eeuw nare dieptepunten achter zich gelaten. Het kerkbezoek is sedert het aantreden van ds. Siblesz gestegen. Meerdere jongeren treden weer toe als lidmaat. Het contact tussen gemeente en predikant verloopt evenwel niet altijd even vlotjes. Op nieuwe initiatieven wordt niet altijd met handgeklap gereageerd. Als ds. H. Doornveld aantreedt, krijgt het reveil een ingrijpend vervolg. Geen berichten meer over de zondagsschool van ds. Siblesz en de jongelingsvereniging van ds. Van Dorssen, nu valt de aandacht behalve op een "kerkelijke" partij ook op een "kerkelijke school", op uitwassen bij de kermis en geld tellen op de zondagmiddag.

Collecte

Ds. G. van Dorssen is naar Varsseveld vertrokken. Zoals gezegd, de contacten tussen de kerkenraad en hem zijn niet altijd even goed geweest. Voor een opvolger wordt eerst naar het dichtbij gelegen Genemuiden afgereisd. Daar is de oud-Hoogeveense predikant ds. G. Nijhuis actief. Hij heeft enkele maanden eerder de hervormde gemeente van Meppel laten horen geen behoefte aan een verhuizing te hebben en hij herhaalt deze mening tegenover de Staphorster kerkenraad.

Het tweede beroep gaat naar een dominee die evenals de ambtsdragers slecht is te spreken over de situatie binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Naar hun mening moet voor de velerlei wind van leer een stokje worden gestoken. Daarom ondersteunen zij de goed gereformeerde theologische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Reeds drie maanden na Van Dorssen's vertrek gaat "het verrassende en verblijdende bericht" door de gemeente dat de 44-jarige ds. H. Doornveld uit Eemnes-Buiten overkomt. In deze zijn tweede gemeente heeft hij reeds ervaring opgedaan met het stichten van een school waarin de Bijbel een centraal punt is gaan vormen. De onderwijsgelegenheid is juist in gebruik als de inboedel van zijn huis voor een transport naar Staphorst ingepakt staat.

Of de kerkenraad juist om deze reden bij hem aanklopt is de vraag. Wel had hij reeds rond de jaren zestig drie predikanten op rij beroepen, die zich stuk voor stuk voor een reformatie binnen de onderwijswereld hadden ingezet (ds. A. Mac Pherson, G.J. Sijpkens en J. Koster).

Kerkenspraak

De situatie in de Overijsselse kerkprovincie is inmiddels dusdanig gewijzigd dat niet langer de predikant van IJhorst-De Wijk als consulent optreedt. Deze taak en de bevestiging van de nieuwe predikant komen op het bordje van ds. T. Dalhuyzen uit Rouveen. Evenals de vorige predikant bij zijn intrede heeft aangegeven, verklaart de bevestiger dat ds. Doornveld als wachter niet over God mag zwijgen.

Tijdens zijn intrede op zondag 11 mei 1884 verwijst hij naar Paulus' relatie tussen het geloof en de kracht van de prediking. Slechts korte tijd later openbaart hij wensen, die tot een nieuwe reformatie moeten leiden.

Ook in Staphorst is het in deze dagen nog gewoon dat op zondagmorgen na de predikatie middels een kerkenspraak dringende zaken aan de bezoekers worden meegedeeld. Op zondag 27 januari 1884 wordt hun gevraagd of zij vlaken (gevlochten brugbedekkingen) tegen betaling willen afstaan om de "zeedijk tusschen Hasselt en Zwartsluis" te versterken. Deze dijk was door een hevige storm flink beschadigd.

Behalve dat er een verzoek naar de gemeenteraad gaat om dergelijke berichten op een ander moment af te kondigen wordt deze raad ook gevraagd de kermis af te schaffen. Daarnaast haalt de predikant een streep door het tellen van de diaconiecollecten op zondagmiddag. Bovendien hoeven bruidsparen, die genoodzaakt zijn te trouwen, niet meer op een kerkelijke inzegening te rekenen.

Eigen school

Nog verder strekken Doornvelds pogingen voor een christelijke school. Andermaal worden na zijn aantreden doordeweekse samenkomsten voor dit doel in de hervormde kerk gehouden. Een collecte hiervoor brengt maar liefst ruim honderdzesenzestig gulden op. De kogel is door de kerk. Om de benodigde duizenden guldens bijeen te halen gaat een lijst door de gemeente. De predikant stelt zelf 25 gulden beschikbaar.

Als in het najaar van 1884 na Staphorst ook in Rouveen een nieuwe openbare school in gebruik wordt genomen volgt een regelrechte aanval op de plannen voor een christelijk leer-gelegenheid.

"Het is met regt te betreuren, dat de pas aangekomen dominé bij de Herv. gemeente van Staphorst, te vuur en te zwaard tegen de openbare school te velde trekt, en vele ingezetenen op allerlei manieren lastig valt, om gelden voor een school met den Bijbel. De ingezetenen hebben meerdere malen getoond het hart op de rechte plaats te hebben wanneer het gold hulp en bevordering van wezenlijk goede zaken; welnu! van de ingezetenen van Staphorst mag men nu ook verwachten, dat zij die dominé aan een doovemansdeur laten kloppen en zich niet bang zullen laten maken met toezegging van mogelijk onheil of bezoeking van Gods hand, gelijk gebeurd is. Zoo dom zullen de ingezetenen van Staphorst toch wel niet zijn, of zij zullen zelf wel begrijpen, dat de thans bestaande toestand voor de kinderen en voor de geldbeurs heel wat beter is, dan wat die dominé hun zou weten te bezorgen. Het is te hopen dat ze het ook willen begrijpen", aldus de correspondent in het "verslag".

Open brief

Al snel volgt een "open brief" aan de ingezetenen van Staphorst. Deze is ondertekend door "Uw Vriend G.C. Weisenborn", de huisarts. Hij geeft uiting aan zijn vrees dat "de heer Doornveld met leden van den Kerkeraad enige kans van slagen zal hebben, als de inwoners geen ferme houding aannemen".

Volgens de arts kan de predikant zich beter bezighouden met "goede, godsdienstig leven bevorderende preeken te leveren, zieken te troosten, ijverig te catechiseren, en aan het gemeentebestuur zijne taak over te laten". Hij berekent dat voor een nieuw onderkomen vijftienduizend gulden nodig is en dat voor de leerkrachten op jaarbasis nog eens drieduizend gulden moet worden geofferd.

Het schrijven brengt weinig verandering. Doornveld werkt door en de reacties worden steeds grimmiger. De laatste week van april 1885 is juist ingegaan of in de ene nacht worden de ruiten van de broeibakken in de tuin van de dominee ingegooid. De volgende nacht moeten nog eens twee ruiten van de pastorie het ontzien "nadat eerst door een paar personen hard was gescheld en aan den dominé was gezegd, dat zij de meid wilden spreken".

De correspondent vermoedt dat het een reactie is op "het drijven" van de dominee om gemakkelikheden bij de jaarmarkt te verhinderen en een "Kerkelijke of Sectenschool" te stichten.

Rotterdamse Courant

Ook de Nieuwe Rotterdamse Courant brengt de kwestie onder veler ogen. De krant weet zelfs te melden dat "een gedeelte van het kerkbestuur steeds trouw de wacht houdt bij de pastorie. De haat tegen de predikant is volgens de auteur grenzeloos. "De man loopt gevaar bij gelegenheid op minder prettige wijze kennis te maken met de vereelde vuisten der dorpelingen, wat hem reeds toegezegd is".

"Nogthans laat hij zich niet ontmoedigen en hield hij gepasseerden Zondag in de kerk andermaal eene pleitrede voor zijne school. Zij zou er komen; God wil het! Al moest hij er het leven om verliezen, hij zou niet eerder rusten: zoo ongeveer werd de gemeente gesticht", aldus de krant.

Ruim een jaar na het aantreden van de predikant worden de statuten van de School met den Bijbel in de Staatscourant gepubliceerd. Een laatste afwijzende reactie tegen deze activiteiten blijkt als de aanbesteding begin februari van 1886 plaatsvindt. "Baldadige handen" slaan vervolgens acht grote ruiten van de pastorie stuk. Een actie, die bij de predikant diepe indruk wekt.

Weigering Psalmvers

Niettemin wordt er veel werk verzet en kan begin juni van het in de kerkhistorie bijzondere jaar 1886 de nieuwste school met drie lokalen in gebruik worden genomen. Achtenzestig kinderen melden zich voor de lessen van de uit Amsterdam afkomstige onderwijzer D. Mulder en die van H. Bouma.

De strijd over het onderwijs heeft gaandeweg ook z'n stempel gedrukt op de kerkdiensten. Ds. Doornveld krijgt bij de wekelijkse samenkomsten in het Godshuis van doen met de hoofdonderwijzer van de openbare school. Vanouds geeft deze functie ook de verplichting van voorzanger in de kerk.

Het hoofd krijgt steeds meer de idee dat de predikant hem Psalmverzen laat zingen welke hatelijkheden tegen hem bevatten. Zo wordt hij op een gegeven zondag gevraagd om Psalm 52 vers 2 te zingen. De dominee leest de tekst voor:

*"Uw tong, die toelegt om te schaden
En als een scheermes snijdt,
Durft zich met snood bedrog beraden
Uit bitt'ren wrok en nijd.
Gij mint het onrecht; haat de deugd.
De logen baart u vreugd".*

Het blijft stil in de kerk. Na korte tijd verheft de voorzanger zijn stem en verzoekt de gemeente om niet het tweede maar het derde vers te zingen, dat eerst door hem wordt opgelezen:

*"Gij grieft mij door uw schamp're woorden
Door taal die mij verbaast;
Gij tracht mij door uw tong te moorden;
Maar beef; gij wordt welhaast
Door God, die uw gedrag verfoeit,
Voor eeuwig uitgeroeid".*

Kerkelijke partij

Behalve voor de school zet Ds. Doornveld zich ook in voor de politiek. Als de gemeenteraads-

verkiezingen in juli en augustus 1885 voor de deur staan trekt hij als hoofd van de "kerkelijke partij" ten strijde om met "steekbriefjes" kandidaten aan te bevelen. De correspondent van de Meppeler Courant meldt dat de predikant op de dag van de verkiezing "vergezeld van een collega met een ferme zwarte krullebol, te voet, het westelijk deel in trekt". Als zij een aanbeveling voor liberale kandidaten tegenkomen wordt die de ene keer verwijderd en een volgende maal van een ander plakkaat voorzien.

Het resultaat is overigens matig. Eén van de drie kandidaten, die Doornveld aanbeveelt, wordt gekozen. Wanneer de Staphorster predikant zich hoogst persoonlijk bij het stembureau meldt blijkt dat deze vlieger niet opgaat. Zijn salaris van 1.500 gulden met een toelage van zeshonderd gulden is te laag om in deze zijn stem te mogen verheffen.

Doleantie

De problemen rond de schoolstichting, die in het voorjaar van 1886 een hoogtepunt bereiken, drukken op de predikant een behoorlijk stempel. Als in mei de kerkenraden van Wageningen, Wilnis en Wanswerd-Jislum een beroepingsbrief afgeven, wordt op de laatste bevestigd geantwoord.

Doornveld had al eerder voor zes beroepen bedankt. Daarbij waren er ook uit Elburg, Hoogeveen en Zwartsluis, waar de actie voor een christelijke school eveneens vroeg is ingezet en de Doleantie een groot spoor heeft achtergelaten.

Ook in Staphorst krijgt de groep ontevreden Hervormden aanvankelijk veel gehoor. Regelmatig rapporteert de predikant over de stand van zaken. Na zijn vertrek met een zinspeling op een mogelijk afscheid uit de hervormde kerk wordt dan ook naar een predikant gezocht die zich verwant weet met de dolerende dr. A. Kuiper.

Ommekeer

De kerkeraad trekt in de vacaturetijd eerst naar ds. J. Vonk uit Dalfsen, die ondanks benaderingen de hervormde kerk niet de rug toekeert maar later de herdersstaf in hervormd Oldebroek opneemt. Als tweede wordt ds. G. van Goor uit Bunschoten benaderd. Eerder had ook de hervormde gemeente uit Rouveen een beroep op hem gedaan. Deze dominee die enige tijd later wel met de "nieuwe afscheiding" meegaat, wenst evenmin naar Staphorst te komen. Uiteindelijk komt de 29-jarige predikant uit Barneveld, ds C.J. Leenmans, als één van de jongsten die de gemeente heeft gediend. Hij is de zoon van de eerder beroepen H.A. Leenmans, die de pastorie te slecht oordeelde. Ook de nieuwe dominee heeft in het voorjaar van 1886 de kranten gehaald vanwege zijn emotionele acties om met de hervormde kerk te breken en een volgeling van dr. Kuiper te worden.

Nog voordat hij naar zijn nieuwe gemeente komt, treedt er een ommekeer op. De predikant kiest de zijde van de confessionele hoogleraar Ph.J. Hoedemaker en maakt publiekelijk bekend zich niet langer voor de "afscheidingsbeweging" van dr. Kuiper te willen inzetten. De kansen dat de Staphorster hervormden de toekomst ingaan als gereformeerden lijken voorlopig van de baan.

Na de bevestiging door zijn vader uit het Noordhollandse Sloten maakt de nieuwe Staphorster predikant op zondag 6 februari 1887 aan een groot publiek bekend binnen de vaderlandse kerk "als allerminste van de heiligen onder de heidenen door het Evangelie de onnaspeurlijke rijkdom van Christus te willen verkondigen".

Tegen inenting

Leenmans is een maand aan de slag of berichten van een nieuwe "anti-vaccinebeweging" komen naar buiten. Door lijsten met handtekeningen hoopt men vrijstelling te verkrijgen van de verplichte inenting.

Steeds opnieuw steken berichten de kop op dat er alsnog een groep Staphorsters, nog wel uit de kerkenraad, de hervormde kerk vaarwel zal zwaaien. De predikant blijft dergelijke gedachten ontkennen totdat duidelijk wordt dat het andermaal niet botert tussen de predikant en de voorzanger tijdens de kerkdiensten.

De hoofdonderwijzer van de christelijke school, die inmiddels deze laatste taak van zijn "openbare" collega heeft overgenomen, acht de leer van de hervormde kerk onvoldoende. Hij wenst zich niet langer aan de synode te onderwerpen. De jonge leerkracht H. Bouma start met oud-ouderling K. Bloemert zondagse bijeenkomsten in de huidige museumboerderij.

Nieuwe kerk?

De verleiding om zich toch bij deze nieuwe kerkelijke beweging aan te sluiten blijft eerst groot. Zorgen alom als Leenmans nog binnen een half jaar beroepen krijgt van de gemeenten Hasselt, Oudemirdum en Workum. Het is voor de gemeente "van niet weinig gewicht" dat hij besluit te bedanken, aldus de correspondent van de Meppeler.

"Nog altijd zijn hier enkelen, die gaarne zouden wenschen deel te nemen aan de kerkelijke beweging onzer dagen, terwijl zoo het gerucht waar is, in de brandpunten der beweging hunkerend wordt uitgezien naar de gelegenheid, om ook hier voor de zaak propaganda te maken. Zoo lang echter de heer Leenmans zich op de bres bevindt zal daarvoor weinig kans bestaan, elke aanval zou worden afgeweerd, daar de overgrote meerderheid aan zijne zijde zou blijven".

Dat ook de gemeente deze mening deelt wordt na het bedanken voor drie andere beroepen duidelijk. Als blijk van dank wordt hem het derde berijmde vers van Psalm 134 toegezongen. Echter de "beroepenregen" houdt aan. Ongetwijfeld moet ds. Leenmans een getalenteerd spreker zijn geweest. Ook hij komt enkele keren op zondagmiddag naar het hervormde Godshuis te Meppel. Vanwege de niet te vervullen vacature van ds. J.J. van den Hamme laten confessionele predikanten van elders regelmatig in deze stad hun boodschap horen.

Oudejaarsrellen

Staphorst staat er inmiddels om bekend dat het de Oudejaarsnacht minder rustig laat verlopen. Bij het begin van 1888 dreigen daardoor problemen te ontstaan. De Nieuwjaarsdag valt namelijk op zondag. De kerk laat dan ook niet na ter bevordering van de zondagsrust de ingezetenen te verzoeken het nieuwe jaar eerst op 2 januari te vieren.

Een regelrechte confrontatie met gemeenteleden volgt als de dominee van de "Groote Kerk" te kennen geeft dat politiek niet op zijn preekstoel thuishoort. Ofwel de anti-revolutionaire kandidaat mr. Huber hoeft niet op medewerking van ds. Leenmans te rekenen als hij een redevoering in diens kerk wenst te houden. Toch is zo'n bijeenkomst daags voor de landelijke verkiezingen een feit.

De dominee van Staphorst besluit twee maanden later het beroep naar Rotterdam-Overschie aan te nemen. Hij gaat er de plaats van de naar Utrecht vertrokken confessionele predikant ds. C.P.N. Pikaar innemen. Na een verblijf van slechts ruim anderhalf jaar predikt Leenmans in een stampvolle kerk z'n afscheid met Paulus' groet "de genade van onzen Heere Jezus Christus zij met u allen".

Snel vertrokken

De aanwezigheid van de jonge dominee is één van de kortsten. Opnieuw moet de kerkenraad in de woelige jaren tachtig op zoek naar een herder en leraar. De wat meer gematigde koers wordt vervolgd. Het tweede beroep biedt het gewenste resultaat. De "predikant van de liefde", ds. J.L. Tichelaar (32) uit Ouddorp, besluit over te komen. Nu is het ds. P.G. Datema van Hasselt die op zondag 5 mei 1889 de bevestiging mag verrichten. Tichelaar houdt de gemeente het Paasevangeliewoord voor: "Vrede zij ulieden".

Tijdens zijn verblijf blijft de gemeente uit het nieuws. Het enige dat nog aandacht vraagt is de toenemende run op zitplaatsen en de mededeling dat de Staphorsters in de winterperiode doordeweeks voor kerkelijke bijeenkomsten naar Rouveen en naar een boerenwoning in de eigen plaats trekken.

Tot spijt van "velen" neemt de voorganger reeds ruim een jaar na de intrede het beroep naar het Friese Berlikum aan. Hij volgt er de eerder genoemde ds. G. Nijhuis op om deze post drie jaar later te verwisselen met de vanwege het verblijf van professor Hoedemaker bekende gemeente Nijland. Van de 37 predikanten, die hervormd Staphorst sinds de reformatie dienen, neemt Tichelaar het snelst afscheid om zich elders te vestigen. In de roerige jaren tachtig ziet de gemeente niet minder dan vijf voorgangers gaan en komen.

7) VEEL BEPROEVINGEN

Inleiding

De ene na de andere storm waait letterlijk dan figuurlijk over de Staphorster gemeente. De afscheiding van een ouderling resulteert in kapotte ruiten. En is het niet de dominee die een zangvereniging aanvalt dan wel wordt de gemeente het slachtoffer van ernstige ziekten onder mens en dier. De Eerste Wereldoorlog (1914-1918) wordt een tijd van veel zorgen. Opmerkelijk genoeg blijven de kerkdeuren ook enkele malen gesloten.

Hervormd Staphorst is aan het begin van de jaren negentig opnieuw vacant. De predikant van de liefde, ds. J.L. Tichelaar, heeft z'n koffers binnen anderhalf jaar opnieuw gepakt. De kerkenraad grijpt terug naar prominenten van weleer, zoals de oud-predikant C.J. Leenmans uit Rotterdam-Overschie en J. Vonk uit Oldebroek.

Het zevende beroep is raak. Ds. E.J. Homoet (41) uit het Groninger Onstwedde besluit over te komen. Als kandidaat in 1877 aangetreden in hervormd Hagestein wist hij daar een flinke reformatie te bewerkstelligen. Later volgde hij confessionele predikanten in Dirksland en Putten op. Gaandeweg was hij meer en meer de koers van ds. H. Doornveld en ds. Leenmans gaan volgen.

Homoet's verblijf in het Friese Oldeboorn eindigde met minder kerkgangers, bedreigingen en kapotte ruiten. Een vlucht volgde en bij de intrede in Opheusden gaf hij openlijk te kennen met de Doleantie te willen meegaan als "de hele gemeente uit het synodaal verband wilde". De dolerenden te Meppel hadden hem dan ook in april '88 op het zestal geplaatst.

Hij komt naar Staphorst. Z'n studievriend en voorganger ds. Doornveld, die kort tevoren voor een beroep naar Rouveen bedankte, geeft bij de bevestiging de opdracht "getuige te zijn" van Jezus Christus.

Gezien

Homoet blijkt een gezien predikant. Binnen het jaar wordt hij weer door zijn vorige gemeente beroepen. Tevergeefs. In Staphorst maakt hij eveneens een bloeiperiode mee. Zijn intredeoproep de zondag goed te besteden is overgekomen. Het aantal kerkgangers neemt dusdanig toe dat in de jaren negentig tot een vergroting van het aantal zitplaatsen in het Godshuis wordt besloten.

Er komt bovendien een grote zangvereniging onder leiding van meester J. Aldus van de School met de Bijbel. Verbetering van de kerkzang is het gevolg. In deze dagen geschiedt dit nog zonder begeleiding van een orgel. En de kerkbezoekers schijnen "het ouderwetsche draaien liefelijk te vinden". Echter dit hoort niet bij een goed gezang, aldus de correspondent van de Meppeler.

De christelijke school weet dusdanig leerlingen te trekken dat zelfs een openbare school wordt gesloten. Bovendien raakt de diaconie zo goed bij kas dat wordt besloten om sedert 1896 tijdens de diensten slechts één collecte te houden.

Wispelturig

Ook doen zich minder aangename momenten voor. De predikant wil niet meer weten van een Tweede Kamerkandidaat uit de gereformeerde kring van Kuyper. Zijn zeer beminde voorganger, de confessionele Hooogeveense predikant Leenmans, had dit juist in het AR-blad bepleit. Om massale steun te voorkomen belegt Homoet een bijeenkomst in de christelijke school.

Hij beveelt de hervormde kandidaat aan. De Staphorster predikant beschuldigt Leenmans openlijk van "een wispelturig gedrag in den hoogsten graad, heden zoo, morgen weer anders". Bovendien zou de Hooogeveense predikant "geen jota van de politiek weten".

In het najaar van 1892 trekken ziekten door de gemeente. Dagelijks "verkondigen de sombere tonen van de doodsklok" het overlijden van kleine kinderen aan de gevolgen van mazelen of kinkhoest. Het mond- en klauwzeer onder het vee brengt de gemeente zelfs nationaal in de kijker. Justitie neemt de beesten in beslag en krijgt het vervolgens letterlijk met driehonderd boeren aan de stok.

Staphorster boertje

In deze tijd doet ook ene timmerman P. Stegeman van zich horen. Hij heeft zich dusdanig in oude boeken en kruiden verdiept dat hij zalfjes weet te fabriceren waarmee hij tot in Oost-Indië en Amerika bekendheid krijgt als "Staphorster boertje" en in de volksmond zelfs als "Professor Stegeman". De populariteit is zo groot dat bezoekers eerst een nummer moeten trekken.

Hij blijkt over de gave te beschikken om na "eenvoudige bezichtiging van eenige urine direct de kwalen van den afwezige patiënt op te noemen, het verloop en den duur der kwaal te bepalen, leeftijd, eventueele bedlegerigheid en andere bijzonderheden grifweg te vertellen", aldus een scribent in het Utrechts Dagblad.

De Staphorster moet zich vervolgens verantwoorden voor rechters in Steenwijk, Heerenveen, Den Haag en later ook in Amsterdam. Eveneens komt justitie voor Staphorsters in actie als enkele honderden boeren het huis van K. Krabbe in brand steken omdat hij voor een stoomgemaal is.

Nieuwe afscheiding

Godsdienstige samenkomsten in huiselijke kring zijn midden in de jaren negentig geen

uitzondering. Evangelisten gaan er voor. Ouderling Coster komt uiteindelijk tot de ontdekking dat de vaderlandse kerk "bedorven" is en zegt een Goddelijke aanwijzing te hebben gekregen de kerkdiensten niet meer te bezoeken en zelf samenkomsten te beleggen.

Dominee Homoet laat het er niet bij zitten. Hij keurt de zaak ten stelligste af en vraagt Coster af te treden. Dat moment breekt eerst aan nadat hogere kerkelijke organen tot de ontzetting overgaan. De gevolgen voor de ouderling zijn niet gering. Meermalen worden hij en zijn sympathisanten met stenen bekogeld en voorts worden ruiten van hun woningen ingegooid. Meisjes die nailessen gaan volgen van de Coster-aanhangster Margje Tromp worden zelfs bedreigd met "het stukslaan van de beenen".

De nieuwe afscheiding blijkt een spoor door de hervormde gemeente te trekken. De zitplaatsen brengen na het incident ineens driehonderd gulden minder op. Later zoeken de "dolerenden" weer onderdak bij de twee plaatselijke kerken. De graag gehoorde ds. Homoet ontvangt maar liefst negentien beroepen, onder andere naar Musselkanaal. In zijn tijd reist hij evenals Leenmans op zondag ook naar buurgemeenten. Beiden gaan onder andere voor in "de kerk op de deel" te Ruinerwold.

Grote brand

Op zondagmiddag 23 mei 1897 moeten veel bezoekers buiten de kerk blijven staan. Voor een enorm publiek neemt Homoet afscheid en zegt als een herder te hebben aangedrongen. Een vrij lange vacature volgt waarbij naast initiatiefnemers van de Gereformeerde Bond ook prominenten uit de Confessionele Vereniging worden benaderd.

In de vacaturetijd komt regelmatig de naam van godsdienstonderwijzer J. Polhuis uit Amsterdam naar voren. Ruim tien jaar eerder, in de dagen van de Doleantie, had hij zich in Staphorst en Belt-Schutsloot achter de gereformeerden geschaard. Niettemin voert hij nu in het herderloze tijdperk verschillende werkzaamheden uit. Als de overigens rechtzinnige ds. E.H. Limborgh uit IJhorst in de kerk preekt, gaat Polhuis als alternatief in de school voor.

Ondertussen wordt de gemeente op zondag 11 juli het trefpunt van bezoekers. Een dag tevoren zijn 24 boerderijen afgebrand waarvan een belangrijk deel niet was verzekerd. Voor de 25 mille kostende ramp wordt drieduizend gulden geofferd. De brand leert de inwoners meer goederen voor verzekering aan te melden.

De 31-jarige ds. H.A. Heijer besluit begin 1899 van Lienden over te komen. Hij wordt bevestigd door ds. W. van Sloten uit Rouveen. De nieuwe dominee wijst in z'n eerste dienst met indringende woorden op de verschillende toekomst van de rechtvaardige en de goddeloze.

Veel ziekte

Bij de start wordt de predikant snel met grote zorgen geconfronteerd. De influenza doet een enorme aanslag. Veel personen sterven. Bovendien blijken niet alle gemeenteleden zich in het reilen en zeilen te kunnen vinden. Jaarlijks trekken in de winterperiode meerdere personen naar Meppel die daar in de hervormde gemeente belijdenis van hun geloof afleggen.

Overigens geniet de nieuwe predikant veel achting. Hij wordt door burgemeester Van Dedem ingeschakeld voor het opstellen van het ambtsgebed ten behoeve van de gemeenteraadsvergaderingen. Voor het vele werk dat hij de eerste jaren verricht, krijgt de predikant een huisorgel aangeboden. Op dat moment betreedt al snel de eerste beroepingscommissie, namelijk die uit Gamareren, de stoep van de pastorie. Blijdschap alom als hij bedankt.

Ds. Heijer weet zich nauw verwant met de nieuwe meer behoudende zendingsorganisatie, de

Gereformeerde Zendingsbond. Naast collecten voor slachtoffers van de Jodengruwelen in Rusland, vrouwen en kinderen uit concentratiekampen in Zuid-Afrika, de kerkbouw in Marken en de zieke Amsterdamse evangelist Polhuis wordt regelmatig voor deze nieuwe organisatie gecollecteerd.

Rel in de kerk

Goed en wel vijf jaar actief tegen beloning van een jaarsalaris van 2.200 gulden en gebruik van een rijtuig volgt het ene probleem het andere op. De dominee maakt op de preekstoel aan het grote publiek duidelijk dat de algemene zangvereniging er onstichtelijke praktijken op nahoudt. De vijftig leden gebruiken na de oefeningen een verfrissing. Voor ds. Heijer reden tot waarschuwingen.

De jongere leden smeden vervolgens een plan. Ze besluiten unaniem de opbrengst van zitplaatsen te drukken door nauwelijks geld te bieden. Zo gebeurt. Als een oud gemeentelid de afspraak doorkruist rinkelen eerst de ruiten van zijn woning en wordt hij later tijdens een dienst in de kerkbank "haast plat gedrukt". Een rel volgt. B en W besluiten overigens enige tijd later dat de zangers voorafgaande aan de samenkomsten na vijf uur 's middags geen alcohol mogen gebruiken. Ook moet het repertoire door hen worden goedgekeurd.

Grotere gevolgen ontstaan als het schoolbestuur een afgescheiden onderwijzer tot hoofd benoemt. Wordt deze functie al jaren gecombineerd met de taken van koster en voorzanger in de hervormde kerk, de kerkenraad wil daar geen gereformeerde hebben staan. Ds. Heijer geeft op zijn beurt zijn positie als ere-voorzitter van de school op. De jaarlijkse dienst over het christelijk onderwijs wordt nu naar de school zelf verwezen. Kerkgangers laten het uit reactie afweten en het aantal Avondmaalsgangers daalt tot negen.

Sterke drank

De Staphorster predikant wordt nu ere-voorzitter van de nieuw opgerichte christelijke zang- en jongensvereniging. Niet minder dan 37 leden melden zich voor deze tijdsbesteding in de wintermaanden.

Zijn de inwoners deze dagen gewoon het oude jaar af te sluiten met de nodige sterke drank en het nieuwe al meerdere eeuwen behalve met speciale Nieuwjaarskoeken eveneens met "alcohol" in te zetten, ds. Heijer en zijn gereformeerde collega vragen het publiek vanaf de kansel om op de Eerste Kerstdag van 1906 de kurk op de fles te laten.

Het verzoek wordt door velen overgenomen. Minder effect scoort de gemeentelijke regeling om met Pasen de herbergen reeds om 13.00 uur te sluiten. Met "gevolde flesschen" trekken veel jongeren richting de kermis te Zwolle.

Als ds. Heijer in de zomer van 1908 afscheid neemt om zijn ambtelijke loopbaan in Renkum te vervolgen moeten weer tientallen buiten het gebouw blijven. Reeds anderhalf uur voor aanvang van de dienst trekt men massaal naar het Godshuis. Velen kunnen zijn oproep om vooral toch voor God te kiezen niet volgen. Ze moeten onverrichterzake huiswaarts keren.

Geen kerkdienst

Alleen ds. G.J.R. Langen van hervormd IJhorst spreekt de scheidende voorganger toe. Hij is door de ring als consulent aangewezen. Ondanks zijn rechtzinnige gedachten heeft de kerkeraad liever de pas aangetreden ds. G. van Montfrans van Rouveen als waarnemer. Ook een verzoek bij de classis levert niet het gewenste resultaat.

Ds. Langen dreigt datzelfde college in te schakelen als ook godsdienstonderwijzer Polhuis andermaal in actie komt voor catechisaties. Daarvoor steekt de kerkenraad net op tijd een stokje. De vacaturetijd wordt aangegrepen voor een schilderbeurt van de kerk. Als gevolg hiervan vindt het bijzondere feit plaats dat de diensten op de rustdag drie weken worden geannuleerd. Tijdens de vacature gaan hierin overigens bij toerbeurt de predikanten uit Avereest, Hasselt, Nieuwleusen, Rouveen en IJhorst voor.

Het wordt de kerkenraad tijdens de beroepingsactiviteiten duidelijk dat de pastorie door de predikanten als onbewoonbaar wordt ervaren. De voor de derde keer beroepen ds. A. Renier maakt meteen kenbaar dat een verbouwing noodzakelijk is.

Nieuwe pastorie

Zo ook de 49-jarige predikant D.E.J. Hupkes uit Waddinxveen, die aangeeft wel te willen komen, mits de woning wordt vernieuwd naar het voorbeeld van de pastorie uit Genemuiden waar Hupkes eerder zijn diensten had aangeboden.

Ondanks pogingen van de kerkenraad om een tijdelijke woning te betrekken, besluit hij zich eerst tien maanden later te laten bevestigen door de bij de Confessionele Vereniging aangesloten ds. Y. Doornveld (zoon van de bekende Staphorster predikant Doornveld) uit Nunspeet. Inmiddels hebben in deze dagen de meer behoudende hervormden de Gereformeerde Bond opgericht.

De kerk is bij de overkomst eivol. De bevestigingsdienst over Gods toezegging van heil voor de predikant houdt twee-en-een-half uur aan. De correspondent bericht dat de eersten reeds om acht uur naar de kerk gaan. Om negen uur moet de inmiddels volle kerk nog een uur geduld betrachten voor de plechtigheid aanvangt. Bij het verlaten van het Godshuis wachten inmiddels de eersten voor de intrededienst over het Bijbelgedeelte waarmee tien jaar eerder ds. Heijer intrede deed. Opnieuw blijkt de ruimte te klein.

Ds. Hupkes, die kort tevoren al eens voor Rouveen bedankt, maakt een wat rustige tijd als voorganger door en bouwt er grote populariteit op. De predikant houdt zich afzijdig van de opstootjes die ook onder zijn verblijf plaatsvinden. Op de biddag van 1911 komen boerenjongens in actie nadat ene Jan een weduwe in de steek heeft gelaten en met een ander in het huwelijksbootje is gestapt.

Paproof

Op het gemeentehuis, tegenover de woning van de weduwe, wordt een nabootsing van Jan gezet en het erf van haar huis is afgegrensd met hekken en palen. De zoon van de weduwe klautert snel het dak op "en grijpt de nagebootste oud-vrijer bij de keel en smakt den ontrouwe op straat".

Een ander bijzonder incident in deze dagen is de paproof. Op een voorjaarszondagmorgen staan hier en daar op schoorstenen de brijpotten. "Zij die er op gerekend hadden Zondag geen pap te koken, werden zeer teleurgesteld want de inhoud was verdwenen", aldus de correspondent van de Meppeler. De omgangsvormen worden dusdanig wreed dat op een "hete jaarmarkt" groepen van jongens en meisjes elkaar met stokken te lijf gaan. De politie verricht

zelfs arrestaties.

Andermaal maken de gemeenteraadsverkiezingen het nodige los. Niet ds. Hupkes maar hoofdonderwijzer B. Jonkers van de School met de Bijbel probeert stemmen te winnen voor de hervormde anti-revolutionairen, die vervolgens door de gereformeerde predikant als "wilden" worden betiteld.

De meer gematigde ds. Hupkes weet bij de Koningin vrijpraak te verkrijgen van een veroordeelde nadat het huis van zijn ouders in vlammen is opgegaan. Een vuurzee weet in de zomer van 1911 bij gebrek aan water zestien boerderijen en een burgerwoning te verwoesten.

Indrukwekkende zondag

Bijna alle gemeenteleden zijn blij als de voorganger één en andermaal voor beroepen bedankt. Dat is niet het geval als de kerkenraad van Wanswerd-Jislum evenals destijds bij ds. Doornveld aanklopt.

Zondag 31 juli 1914 wordt voor de hervormde gemeente een zeer bijzondere. De klokken luiden. Alle dienstplichtigen moeten onder de wapens. De oorlog is uitgebroken. Vijftig paarden worden onteigend. Vergaderingen en gemakkelijke activiteiten worden afgelast. Collectes worden gehouden. Biduren worden uitgeschreven en predikanten stichten hun gemeenten met preken over "de ernst der tijden".

Op de indrukwekkende zondag loopt de Staphorster kerk stampvol omdat dan ook ds. Hupkes zijn afscheidspraak houdt met de bemoediging dat "God met hen is tot aan de voleinding van de wereld". Is ds. G.H. van Senden uit IJhorst, evenals zijn voorganger zes jaar eerder, de eerst aangewezen om consulent te worden, op verzoek van de kerkenraad bedankt hij voor de eer en neemt ds. D. Plantinga uit Rouveen de honneurs waar.

Wel ziet de IJhorster predikant af van het verzoek van ds. J. Kraay uit Hasselt om ook de preekbeurten beschikbaar te stellen. Ds. Van Senden preekt er negen keer. Inmiddels is de Amsterdammer Polhuis te oud om op alternatieve locaties voor te gaan. De Staphorsters offeren regelmatig om in het levensonderhoud van de godsdienstonderwijzer te voorzien.

Kerk dicht

De vacature verloopt minder makkelijk. Aanhoudende pogingen om de later bekend geworden ds. P. Zandt uit IJsselmuiden te laten overkomen stranden. Consulent ds. Plantinga besluit naar Hoogeveen te gaan. Ds. Kraay neemt de taak over. Echter hij besluit naar Gorinchem te vertrekken. Tijdens een afscheidspraak in Staphorst bedankt hij voor de trouwe opkomst en de vriendelijke ontvangsten door de kerkenraad. Ds. B. Zoete van Avereest neemt tijdelijk de herdersstaf op.

Uiteindelijk beantwoordt de 36-jarige meer gematigde ds. J.H. van Paddenburgh uit Aalst het beroep positief. Hij wordt bevestigd door zijn voorganger en verwijst bij de intrede naar de gevolgen van de zonde en van de genade. De nieuwe predikant maakt al snel de nodige stemmen los. Als hij zondags vacaturediensten moet vervullen is thuis de kerk gesloten. In vrij korte tijd gebeurt dit tot drie keer toe.

Waarschijnlijk heeft de kerkenraad ondertussen te kennen gegeven iedere zondag tweemaal het Godshuis te willen betreden. Bij volgende vacaturebeurten betreedt dan ook een ouderling de preekstoel.

Opnieuw militairen

De oorlog laat enorme sporen achter. Van een kleine honderd veehouders moeten de koeien worden afgemaakt als het mond- en klauwzeer andermaal uitbreekt. De reacties zijn zo heftig dat de politie versterking krijgt van zestig militairen. Allerhande ziekten brengen in vele gezinnen rouw daar opnieuw sterfgevallen aan de orde van de dag zijn.

Amper twee jaar in Staphorst werkzaam wordt ds. Van Paddenburgh benaderd vanuit Kesteren. Hij aarzelt over een verhuizing maar besluit te lang en leste toch te blijven. Veel gemeenteleden zijn er niet blij mee. Ze zingen hun predikant niet toe. Integendeel, er wordt gevreesd voor een nieuwe scheuring.

Niettemin wordt in deze tijd andermaal aan het Godshuis gebroken voor een uitbreiding van het aantal zitplaatsen. Een storm in de laatste dagen van 1914 had niet alleen geen huis onbe-

schadigd gelaten, ook het dak van de kerk krijgt het zwaar te verduren. Een groot gat is het gevolg. Een grootse verbetering is noodzakelijk. Behalve het dak wordt ook een galerij voor een orgel geplaatst. Nieuwbouw wordt wel overwogen, echter vanwege de enorme kosten afgewezen.

Gedurende de verbouwing wordt enkele maanden uitgeweken naar een hulpkerk. Jongeren vinden het onterecht dat ze over deze tijd wel het volle pond voor de zitplaatsen moeten betalen. Ze nemen wraak en slaan alle ruiten bij een kerkvoogd in.

Oppasser

Doordat de jongelui ook tijdens de preek zich soms minder eerbiedig gedragen wordt de gemeenteveldwachter aangesteld als "oppasser tijdens de godsdienstoefeningen".

Ds. Van Paddenburgh besluit het achtste beroep wel aan te nemen en vertrekt naar Waarder. De afscheidsdienst moet enkele keren worden uitgesteld. Ook de predikant is geveld door de vreselijke Spaanse griep. Het gebeurt dat op één dag negen personen overleden. Ruim een half jaar na het aannemen volgt het afscheid met een preek waarin God wordt geprezen en aange-roepen om versterking van het geloof.

De kerkenraad zet vervolgens een andere koers in. Ds. A. Oskam uit Rouveen wordt vanwege "droevige huiselijke omstandigheden" niet geschikt geacht voor het consulentchap. Toch voert hij dit voor een korte periode uit. Het eerste beroep is raak. De al eerder hier beroepen 34-jarige ds. P. Kruijt uit Nieuwe-Tonge komt over.

Na zijn intrede over "het getrouwe uitdelen van de verborgenheden van God" probeert hij de nodige veranderingen aan te brengen. Hij maakt er op de preekstoel melding van niet te hebben geweten dat de gemeente "zo diep was gezonken" door mee te doen aan het Vaderlands Historisch Volksfeest.

Onzedelijk

De nieuwe predikant voelt zich geroepen nog duidelijker op te treden tegen "de schandelijkheid en onzedelijkheid" in zijn gemeente. Binnen een jaar na zijn aantreden komen op zijn initiatief "onderscheidene voorgangers op kerkelijk en burgerlijk terrein" in vergadering bijeen. Zij besluiten "Een drietal ernstige woorden aan de ingezetenen van Staphorst en Rouveen" met 27 pagina's uit te geven. Inzet is het venstervrijen.

Op de kansels was reeds bij herhaling gewaarschuwd, echter zonder resultaat. Het krenkt de voorgangers dat de gemeente elders wordt gezien "als een licht op de kandelaar terwijl het van binnen vol dorre doodsbeenderen is". Betrokkenen waarschuwen voor "de verkeering in de nacht van Zaterdag op Zondag". "De heiliging van den Sabbat als dag des Heeren wordt grootelijks belemmerd. Wanneer onze jongelingen en jongedochters den ganschen nacht bij elkaar zijn geweest en hunne nachtrust daardoor is verstoord geworden, dan zijn ze niet geschikt om met aandacht te hooren naar de prediking des Woords", aldus de opstellers.

Verkering

Het schrijven is nog meer gericht "tegen de zondige wijze" waarop de meeste jongeren van 16 of 17 jaar met elkaar verkeren. "Zulk een nachtelijke verkeering leidt in de meeste gevallen tot zulk een omgang, die alleen in het huwelijk geoorloofd maar buiten het huwelijk volstrekt ongeoorloofd is".

Nog erger is het feit dat het soms gebeurt dat een jongeling deze week met dit meisje, een week later met een ander meisje en kort daarna weer met een ander meisje de nacht doorbrengt. "Het gebeurt soms dat een meisje in staat van zwangerschap is gekomen en dat ze niet met zekerheid weet wie daarvan de oorzaak is daar ze met verscheidene jongelingen, den één na den ander in ongeoorloofde gemeenschap is geweest".

"Zijn dat geen diep zondige toestanden", vragen de opstellers zich af. "Daar zijn ongeloovige menschen, die op dit punt een meer betamelijke leefwijze leiden dan de inwoners van het rechtzinnige Staphorst". Met een verwijzing naar het voorval tussen de vrouw van Potifar en Jozef wordt een diep geestelijk en zedelijk verval vastgesteld.

Oproep

De opstellers waarschuwen er met het voorbeeld van Judas en een gedicht van dr. N. Beets voor dat de zondeweg vreselijk kan eindigen. "Ook gebeurt het niet zoo heel zelden, dat een ongehuwde moeder haar pas geboren kind in 't water werpt of op een andere wijze van 't leven berooft".

Tenslotte een oproep: "Jongelingen en jongedochters uwe verkeering geschiede niet in den nacht, niet op het bed, maar voor den bedtijd. Uwe verkeering geschiede open en vrij, met medeweten en goedkeuring van uwe ouders. Uwe verkeering worde niet misbruikt als een spel om uw dierlijke lusten te bevredigen, maar ze zij u een middel om elkaar beter te leeren kennen en waarden".

Ouders worden opgeroepen om zonen die de grenzen van de volwassen leeftijd hebben bereikt gedurig te onderhouden over de schrikkelijke zonde, die in Staphorst plaats heeft. "Vermaan hem geduriglijk, en ontziet u niet, om alles aan te wenden, wat mogelijk is, dat hij weerhouden wordt, om Staphorst's zonde te bedrijven".

Er wordt zelfs een verandering van de woning en de klederdracht bepleit zodat het zogeheten venstervrijen niet langer mogelijk is. Het "ernstige woord" heeft tot gevolg dat de ontmoetingsmomenten worden verplaatst van de zaterdag naar de vrijdag.

8) EEN KOLOSSALE KERK

Inleiding

31 oktober 1990, hervormd Staphorst komt 's avonds bijeen. Een kerk met niet minder dan 2.300 zitplaatsen wordt in gebruik genomen. Uitwijken naar het dienstgebouw vanwege een volle ruimte is niet langer nodig. Vele tientallen jaren met een te kleine kerk zijn (voorlopig?) beëindigd. Ooit namen kerkbezoekers zelf stoelen mee om daarmee de gangpaden te vullen. Met de komst van ds. D.Th. Keck, die evenals zijn opvolger ook op financiële steun kan rekenen is de gemeente in een "rechts" vaarwater beland. Onder zijn tegen de SGP zijnde voorganger was het laatste politieke meningsverschil uitgevochten.

Ds. P. Kruijt besluit in de zomer van 1921 weer terug te keren naar Nieuwe-Tonge. Tijdens zijn ruim tweejarig verblijf beantwoordt hij negen beroepen afwijzend. Een groot publiek is getuige van zijn afscheidsoproep om "waardig" te blijven wandelen. Het brengt ruim tweehonderd gulden bijeen voor de Johannesstichting in Nieuwveen. Consulnt ds. B. Zoete uit Avereest spreekt hem waarderende woorden toe.

Als de "hervormer" vijf jaar later komt preken loopt de kerk in korte tijd stampvol. Zelfs vanuit Rouveen, De Wijk, Avereest, Zuidwolde, Nijeveen, Nieuwleusen en Meppel komen luisteraars over. Vanwege het gebrek aan voldoende zitplaatsen brengen sommigen zelfs stoelen van huis mee.

Na het vertrek van ds. Kruijt volgt een vrij lange vacature waarin met enige regelmaat de predikanten uit Avereest, Nieuwleusen en Hasselt voorgaan. Ook de vrijzinnige ds. E.A.A. Snijdelaar uit IJhorst laat er meerdere keren zijn boodschap horen.

Als eerste predikant wordt één van de grondleggers van de Gereformeerde Bond, dr. J.D. de Lind van Wijngaarden uit De Bilt, opnieuw gevraagd over te komen. Hij heeft de bond overigens inmiddels al de rug toegekeerd. Ook worden andermaal de predikanten P. Zandt uit Delft en J.G. Dekking uit Kesteren gevraagd. Zelfs wordt kandidaat J. van Amstel benaderd.

Sigaren

De dominee, die eerder vanuit de standplaats Hasselt met Staphorst kennis heeft gemaakt, neemt als elfde benaderde het beroep aan. Onder "bewind" van de 43-jarige J. Kraay start een meer gematigde opbouwperiode. Bevestigd door ds. W.J. van Lokhorst uit Bennekom, doet hij intrede met een preek over Paulus' boodschap over de rechtvaardiging door het geloof.

De nieuwe predikant richt evenals voorheen ds. G. van Dorssen meteen een jongelingsvereniging op, die de naam Paulus krijgt. Deze weet in korte tijd 85 leden te werven, voor een bibliotheek een kleine zeshonderd gulden op te halen en bij de eerste jaarvergadering driehonderd bezoekers te verwelkomen. Met enige regelmaat trekken de jongens doordeweeks een dominee van ver aan voor een kerkdienst waarbij de opbrengst van de collecte in de verenigingskas verdwijnt.

De vereniging komt vooral in het nieuws als burgemeester A.H.J. van Wijngaarden alle leden op de eerste dag van 1925 een sigaar aanbiedt. De Nieuwjaarsvieringen verlopen in deze tijd allesbehalve rustig. De rellen worden zodanig dat de eerste burger elke vorm van Nieuwjaarslopen verbiedt.

Ds. Kraay helpt hem een handje door op Nieuwjaarsdag de leden van zijn jongelingsvereniging samen te roepen. De burgemeester trakteert op een sigaar en geeft de club geld voor de aanschaf van boeken.

Duivelsonderwijs

Naast deze vereniging roept de nieuwe predikant al snel het mannenkoor Excelsior met veertig leden tot leven, evenzo een knapenvereniging met een kleine vijftig bezoekers, de jongemannenvereniging Calvijn en later ook een christelijke arbeidersorganisatie.

Dat ds. Kraay geliefd is blijkt als de zitplaatsen weer worden verhuurd. De opbrengst van het vorige jaar wordt met niet minder dan elfhonderd gulden overschreden. Rond Pasen 1924 doen maar liefst 85 personen belijdenis van hun geloof. Een aantal dat niet eerder is bereikt. De nieuwe kerkleden geven de dominee uit dank een eetservies.

In Rouveen gaat het hem als consulent minder voor de wind. Ouderling J. Bisschop is verboden nog langer in de vacaturetijd met enige regelmaat de kansel te bestijgen. Leden ondernemen vervolgens acties om het verbod ongedaan te maken.

Ook de Vereniging voor Volksonderwijs heeft het minder op de voorganger voorzien. Als er een avond wordt belegd voor bezichtiging van dia's over het historisch volksfeest van 1919 wordt de voorafgaande zondag in de kerk door een ouderling gewaarschuwd dat de vereniging bezig is met "duivelsonderwijs". Hij verwijst naar de "leugenachtige zielsvermoordende lichtbeelden". Ook de dominee wordt voor deze uithaal verantwoordelijk gehouden.

Kraaien

De "bouwactiviteiten" komen bovendien onder druk te staan door minder aangename ontmoetingen. Enkele malen wordt de gemeente het toneel van wraaknemende jongeren die het niet accepteren dat een meisje er met een ander vandoor gaat. De oploop wordt soms zo groot dat zelfs de marechaussee er aan te pas moet komen. Op een Hemelvaartsdag worden nog eens ruzies tussen "Oosterse" en "Westerse" jongeren uitgevochten.

De prediker krijgt het overigens ook met zijn vliegende naamgenoten aan de stok. Als zij een nest in de schoorsteen aanbrengen wordt het tijdens een winterse zondag onmogelijk om de kerk te verwarmen.

Een ware alom bekend geworden plaag treedt aan met de zogeheten Inlandse cholera. De

ziekte, die het eerst in Rouveen van zich laat horen, treft dertig inwoners, voor het merendeel beneden de zes jaar, dodelijk. Als oorzaak wijzen de artsen op slechte hygiënische toestanden. Als in 1925 de Tweede Kamerverkiezingen voor de deur staan weet ook de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) de bijzondere Overijsselse gemeente te vinden. Niemand minder dan ds. Zandt komt voor een spreekbeurt over. De uitslag vertoont nog geen schokeffect. De AR geniet met een kleine achttienhonderd stemmen verreweg de grootste aanhang terwijl de SGP nog met 284 kiezers genoeg moet nemen.

Tegen de SGP

Minder rustig verloopt het als in 1927 de gemeenteraad moet worden vernieuwd. Kort tevoren zwaait AR-wethouder D. Timmerman (tevens ouderling) zijn partij gedag en wordt lijst-trekker voor de SGP. Opnieuw komt ds. Zandt, gesteund door het SGP-kamerlid ds. G.H. Kersten, voor een spreekbeurt over. De veel gebruikte zaal in de Boerenleenbank loopt stampvol.

Enkele dagen later spreekt ds. Kraay in dezelfde ruimte. Hij is een fervent voorstander van de AR. De gemoederen onder de bevolking lopen hoog op. De correspondent van de Meppeler schrijft over een petroleumventer die bij een klant te kennen geeft de samenkomst van de nieuwe partij te zullen bijwonen en vervolgens meteen voor goed de deur wordt gewezen.

De SGP redt het. Het aantal kiezers is in twee jaar bijna verdubbeld tot 496, goed voor twee raadszetels. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in '35 worden het er drie en thans zijn het er vijf. Na de Tweede Wereldoorlog vindt overigens even meer dan een halvering van de zetels tot twee plaats.

In drie kerken

Roepstemmen uit andere gemeenten op de Staphorster predikant zijn ondertussen niet uitgebleven. Als eerste meldt het Gelderse Oosterwolde zich. De strubbelingen binnen de kerkenraad zijn dusdanig dat wordt vermoed dat de predikant z'n werk hier beëindigt, maar niets is minder waar. Hij staat aan de wieg van een tweede christelijke lagere school.

De voorganger maakt het waarschijnlijk als de enige mee dat hij op één zondag in alle drie hervormde Staphorster kerken voorgaat: 's ochtends in het vacante IJhorst waar hij ook wel doopt, 's middags in z'n eigen kerk en 's avonds in het eveneens lang vacant zijnde Rouveen, waar hij korte tijd later ds. K. van As mag bevestigen.

Ook na de verkiezingstoestanden geeft Kraay de kerkenraad uit Oene nul op het rekest. De verhouding met de kerkenraad is inmiddels dusdanig dat niet een ouderling maar het hoofd van de School met de Bijbel hem tijdens een kerkdienst voor deze beslissing bedankt en de gemeente verzoekt een Psalmvers toe te zingen.

Afscheiding?

De Staphorster predikant schroomt geen moment om op de kansel allerlei zaken aan de kaak te stellen. Zo ook na een grimmige betoging door boeren tegen het waterschap. Bestuurslid Coster loopt vanwege zijn gedachten klappen op. Ds. Kraay geeft de volgende zondag te kennen dat men "beter onrecht kan lijden dan eigen rechter zijn".

Als de hervormde gemeente andermaal op haar grondvesten wankelt en menig lid erover denkt een vrije gemeente te stichten of bij Bisschop in Rouveen ter kerke te gaan, waarschuwt de voorganger. Volgens hem gebeuren deze pogingen alleen uit eerzucht.

"Men kan geen twee heren dienen", betoogt de prediker, die tevens op de bewuste zondag

bekend maakt voortaan na de dienst niet meer elk kerkenraadslid en kerkvoogd een hand te geven. Volgens hem is dit slechts een uiterlijk vertoon geworden omdat betrokkenen niet met hem instemmen. Het moet bij de afkondiging hiervan in de kerk "buitengewoon stil" zijn geweest.

Dat is niet altijd het geval. Soms maken kerkbezoekers het zo gortig dat de oppasser in actie moet komen en de jeugdigen de deur wijst. Niettemin wordt de toeloop naar de kerk gaandeweg zo groot dat niet iedereen een plaats kan worden geboden en enkelen derhalve naar de gereformeerde kerk uitwijken.

Weemoed

Als één van de laatste activiteiten organiseert ds. Kraay een landdag voor jongensverenigingen op een terrein bij het bos van Ebbinge Wubben. Zevenhonderd bezoekers horen de betogen van vijf predikanten aan. De voorganger geeft vervolgens te kennen naar Oldebroek te willen afreizen.

Tijdens zijn verblijf heeft de kerkelijke gemeente overigens een kleine grenswijziging met die van IJhorst ondergaan. De Leijen, dat eerst onder laatstgenoemde viel, komt bij Staphorst. In ruil hiervoor moet een geldbedrag worden overgemaakt.

"Met weemoed" ziet de gemeente op de eerste dag van december 1929 haar predikant vertrekken. In de overvolle kerk vraagt hij aandacht voor de vrede door het geloof. Het is overigens geen definitief slot. De bijeenkomsten van de mannenvereniging zullen alsnog vanuit Oldebroek worden bijgewoond en ook op het volgende jaarfeest van de jongensvereniging laat de predikant in een zeldzaam volle zaal z'n gezicht zien.

Ook komt hij nog wel eens over voor een huwelijksinzegening, die nu veel meer dan voorheen ook in de kerk plaatsvindt. De band wordt plotseling verbroken als ds. Kraay korte tijd later op 52-jarige leeftijd overlijdt. Opmerkelijk is dat bij zijn begrafenis ds. A.M. den Oudsten uit Elburg het woord voert namens de Staphorster verenigingen.

Geschorst

De vacature, waarvoor 's zondags de predikanten uit het naburige IJhorst, Hasselt, Avereest, Nieuwleusen en Rouveen komen opdraven, houdt niet lang aan. Het eerste beroep, op ds. D.Th. Keck van Heteren, wordt aangenomen zelfs reeds voor de alle papieren in orde zijn.

De 51-jarige beroepen predikant, waarover de kerkenraad naar verluidt niet unaniem is, staat bekend als iemand die zich aan de meest "rechter" zijde van de kerk ophoudt en zich scherp opstelt tegen elke vorm van vervlakkings. Ook houdt hij zich nogal op met afgescheidenen en komt hij met de hervormde synode in aanvaring als in Bergambacht (1916) evenals in zijn eerste gemeente Est problemen rond de doop van een kind ontstaan. Een schorsing volgde waarna de predikant zelf enige tijd met zijn werk in de kerk was gestopt. In 1923 had hij de herdersstaf in Garderen weer opgenomen.

Volgens een commentaar in het orgaan van de Gereformeerde Bond, De Waarheidsvriend, heeft Keck zijn uitgang gewild en gezocht. "Ook in een gereformeerd georganiseerde kerk zou er voor hem, noch uit het oogpunt der leer, noch uit het oogpunt van kerkelijk leven, plaats zijn".

Eigenaardig

Voor de bevestiging in Staphorst komt ds. A. Dekker uit Nieuwe-Tonge over. Hij houdt in deze crisistijd het perspectief van Gods heerlijkheid voor. Ds. Keck geeft met Paulus aan dat "het Woord van het kruis voor die verloren gaan een dwaasheid is, maar voor ons die behouden worden een kracht Gods".

Consulent ds. Van As roemt in zijn toespraak de bijzondere dag daar in de eerste plaats de Koningin haar vijftigste verjaardag viert en in de tweede plaats de gemeente een nieuwe predikant mag begroeten. Deze volgorde laat iets zien over de toekomstige verhouding tussen de buurpredikanten. Het eerder soms intense contact met Rouveen behoort nu tot het verleden.

In de beginperiode van de nieuwe dominee ontstaan er banden met de hervormde evangelisatie in het Drentse Vledderveen. De voorganger mag in Staphorst diensten leiden en vervolgens een collecte voor zijn vereniging mee huiswaarts nemen.

In een brief maakt ds. Keck er melding van dat zijn nieuwe gemeente een grote is, "met eigenaardige gebruiken en kleding". "Maar er is hier nog veel volk, dat kennelijk leven heeft, hoewel niet velen zijn doorgeleid".

Het Woord van God legt volgens hem meer beslag op de mensen dan in zijn vorige gemeente. De voorganger waarschuwt de jongeren dan ook op een zondagmiddag als er andermaal een ontmoeting met stenen is geweest tussen de jeugd uit het oostelijk en westelijk deel.

Radio

Ds. Keck staat niet bij de lijst van sprekers als de jongelingsvereniging haar jaarvergadering houdt, ook niet als de tiende verjaardag daar is. Het ledental daalt binnen korte tijd enorm. Daarmee krijgen ook de Anti-Revolutionairen te maken. Vele oud-leden voegen zich bij de SGP die zich bij monde van het raadslid Bisschop openlijk uitspreekt tegen de in opkomst zijnde radio. Volgens hem kan de waarheid er niet in gezegd worden "maar wel dat wat vuil en bezijden de waarheid is".

De steun voor de nieuwe voorganger is zo groot dat, als één van zijn kinderen voor herstel naar het Zwisterse Davos moet, brengt de kerkelijke gemeente niet minder dan zestienhonderd gulden bijeen.

De kerkgang neemt dusdanig toe dat bij iedere godsdienstoefening de gangpaden worden bezet met stoelen en dat dan nog een groot aantal bezoekers gedurende de dienst moet blijven staan. Om de vraag naar zitgelegenheden te kunnen oplossen, wordt gedacht over het aanbrengen van een derde galerij met een kleine honderd zitplaatsen. Een vergroting van het kerkgebouw zit er vanwege de financiën nog niet in.

Stijving kas

De inkomsten van de kerkvoogdij blijken zelfs voor de gewone kosten al niet toereikend te zijn. Daar deze niet de bezittingen wil aanspreken, wordt sedert 1931 maandelijks gecol-lecteerd "voor stijving van de kas".

De laatste predikantsjaren zijn voor de dominee bepaald niet de makkelijkste. Als prinses Beatrix wordt geboren houdt hij een dankdienst met de oproep om verdere feesten met versierde wagens en paarden achterwege te laten. Toch vindt zo'n happening plaats.

Vervolgens trekt de Tweede Wereldoorlog diepe sporen door de gemeente. Zelfs op de zondag worden pogingen ondernomen om mensen te arresteren. Midden in deze crisis stopt ds. Keck als 65-jarige. Eerst na een kleine tweehonderd jaar ziet de gemeente op een najaarszondag van 1943 weer een predikant met emeritaat gaan. Tevoren heeft ds. Keck voor

een kleine twintig beroepen bedankt.

In zijn vacature wordt bij herhaling gepoogd ds. J.R. Cuperus uit Doornspijk aan te trekken. Hij bedankt. Wel gaat ds. J. Bus uit Kockengen op de roepstemmen in. Bevestigd door z'n voorganger maakt hij een moeilijke start door.

De classis geeft hem al snel een berisping vanwege onpastoraal gedrag bij het doorgeven van overlijdensberichten van gestorven Staphorster gijzelaars in Duitse kampen. Hij trekt tijdens zijn verblijf op zondag ook naar de hervormde kerken te IJhorst en Nieuwleusen om vacaturebeurten te vervullen.

Eerste vergroting

Ds. Bus ziet de run op zitplaatsen sterk vergroten. De kerk blijkt veel te klein. Even wordt gedacht aan de bouw van een tweede kerk. Dat idee verdwijnt van tafel. In het voorjaar van '52 wordt besloten de zijbeuken van de huidige kerk uit te breiden zodat er zeshonderd bezoekers meer kunnen plaatsnemen.

De kosten worden geschat op honderdvijftigduizend gulden. In tegenstelling tot eerdere tijden wordt dit niet als probleem ervaren. Het geld stroomt binnen. Behalve leningen tegen vier procent rente offert de gemeente voor de eerste bouwcollecte vijftienduizend gulden. De volgende maanden wordt gemiddeld een kleine drieduizend voor dit doel bijeengebracht. Bovendien wordt het vrijkomende sloopmateriaal "tamelijk duur" verkocht.

Bij de voorbereidingen hiervan staat ds. Bus aan de zijlijn. Had hij in het voorjaar 1949 een beroep naar Houten aangenomen mogelijk door z'n zwakke gezondheid ziet hij later toch hiervan af. Met ingang van 1 april '52 wordt hem emeritaat verleend, nadat hij al een half jaar geen diensten meer heeft geleid.

Hoewel de predikant zich voorneemt alsnog in april een afscheidsrede uit te spreken blijkt hij daarvoor te ziek. In september zwaait hij af richting Zuidlaren nadat de hervormde gemeente met een collecte zestienhonderd gulden voor hem heeft ingezameld.

Monument weg

In de vacaturetijd gaan een enkele keer ringpredikanten uit Dalfsen, Nieuwleusen en Zwolle en consulent ds. H.G. van den Hoek uit Rouveen voor. Opnieuw wordt tevergeefs een beroep uitgebracht op ds. Cuperus. Het is het 32-jarige SGP-bestuurslid, P.J. Dorsman, predikant te Schelluinen, die wel overkomt.

Hij wordt voorlopig als laatste op een zondag bevestigd. De inmiddels zeer bekende ds. Zandt uit Delft geeft hem de opdracht het Woord van God te prediken. De nieuwe predikant houdt in de noodkerk op het plein van de School met de Bijbel "een gloedvolle diepgaande rede" over Gods toekomst voor de mensen.

Even tevoren zijn enkele muren van de exact tweehonderd jaar oude kerk omgehaald. Het verslag hiervan vertelt dat wordt geprobeerd om wanden van een halve meter neer te trekken door bevestiging van een kabel aan een vrachtauto. Echter bij de eerste poging komt niet de muur maar de auto in beweging.

Een klein oponthoud ontstaat als Monumentenzorg bekend maakt dat het een monument betreft. Enkele maanden later wordt het werk niettemin weer hervat. Op de Eerste Kerstdag van 1953 wordt het Godshuis in gebruik genomen.

Tweede gemeente

De Staphorster bevolking maakt in de jaren vijftig een enorme groei door. Daarbij doen ook velen van buiten hun intrede in de gemeenschap. Evenals een groep autochtone inwoners zwerven zij op zondagen rond omdat zij zich in de grote kerk niet meer thuis voelen.

Beide groepen, die in de prediking het aspect van Gods liefde missen, vinden zich in 1965 en besluiten op 9 augustus tot de oprichting van de Rechtzinnig Hervormde Evangelisatievereniging. Meteen worden diensten belegd. Eerst in kantines van bedrijven en reeds een jaar later in een zelfgebouwde kerk aan de Meestersweg.

Pogingen tot verkrijging van een meer officiële status maken pas kans van slagen als de gevestigde hervormde gemeente daarmee instemt. Als de provinciale en landelijke kerkbestuurders zich met de zaak inlaten, komt in 1972 de erkenning, dan nog als buitengewone

wijkgemeente in wording (b.w.i.w.) en thans als hervormde deelgemeente De Rank.
In 1973 doet de eerste predikant, ds. B. Metselaar (thans te Meppel), als part-timer intrede. Gaandeweg is de deelgemeente gegroeid tot een gemeenschap met 750 leden die zich volgens de huidige predikant, ds. P. Lindhout, verwant voelt met de confessionele stroming. "We zijn heel duidelijk niet vrijzinnig", aldus de predikant. Voor hem hebben J.J. Winckel en J. van Winkel deze gemeente gediend.

Kwart eeuw

Terug naar de grote hervormde gemeente, ds. Dorsman maakt er een lange tijd door. Enkele beroepingscommissies krijgen nul op het request. Eveneens de SGP die de vermaarde voorganger in 1961 vraagt om ds. Zandt in de Tweede Kamer op te volgen.

Als de Staphorster predikant in 1977 een kwart eeuw deze gemeente dient geeft hij te kennen "nimmer de ambitie te hebben gehad Staphorst te verlaten". "Ik hou van deze gemeente. Dan is de wil je ergens anders te vestigen niet zo erg groot", aldus de zeer geletterde predikant.

Een grote schok gaat vier jaar later door de gemeente als de mare klinkt dat de predikant aan de gevolgen van een ernstige ziekte is overleden. De rouwdienst in de hervormde kerk wordt geleid door ds. E. du Marchie van Voorthuizen, predikant van de oud gereformeerde gemeente te Leersum. Het van her en der toegestroomde publiek is zo groot dat ook het hervormd dienstgebouw en het gemeentelijk dienstgebouw volstromen. Ook daar is de bijna drie uur durende dienst te volgen.

Ds. J.D. van Roest uit Rouveen neemt tijdelijk de werkzaamheden waar. Hij weet een stimulans te geven voor uitbreiding van het huisbezoek, zodat alle gezinnen eens per zes jaar op bezoek kunnen rekenen.

Opnieuw te klein

De kerkenraad negeert het advies van hogere kerkelijke besturen om in de vacature twee predikanten te beroepen. Tevergeefs wordt eerst de Katwijkse predikant ds. S. de Jong benaderd. Het is de 38-jarige ds. K. Veldman van Leerbroek die op woensdag 17 maart 1983 onder overweldigende belangstelling intrede doet.

Na bevestigd te zijn door ds. W. Roos uit Veen maakt hij bekend "woorden te krijgen om uit te rukken en af te breken en te verderven en te verstoren; ook om te bouwen en te planten". De nieuwe predikant heeft in vroegere jaren pastoraal werk in Roodeschool en in de evangelisatie te Een verricht.

Was het kerkbezoek aan het eind van de jaren zeventig wat teruggelopen, een opbloei volgt. Velen moeten zondag na zondag in het dienstgebouw tegenover de kerk plaatsnemen. De nieuwe predikant is evenals zijn voorganger een voorstander van doordeweeks jeugdwerk. Zo'n zevenhonderd jeugdigen volgen de catechisaties.

Jaarlijks doen weer zo'n vijftig personen belijdenis van hun geloof. Ook de belangstelling voor de jaarlijks ingevoerde Avondmaalsdienst groeit enigszins. Plannen voor ouderencatechese stuiten op problemen bij de kerkenraad. Veldman begint daarnaast met de jeugdvereniging een evangelisatieactie in het Noordhollandse Hoorn. Bij de vele activiteiten kan hij rekenen op steun van twee pastorale werkers.

Oud gereformeerd

In de zomer van 1987 neemt ds. Veldman afscheid tijdens een dienst waarin hij de nadruk legt op de strijd van het ware geloof en de kracht van het gebed. De predikant, die ook regelmatig voorgaat in oud gereformeerde kerken, vertrekt naar Nederhemert. Vandaar is hij korte tijd later naar de Free Old Reformed Congregation in Canada vertrokken.

De 61-jarige ds. S. de Jong uit Katwijk aan Zee volgt hem op. Hij wordt bevestigd door ds. A.J. Wijnmaalen, die als pastorale hulp de nodige stappen in deze gemeente heeft staan. Hij spreekt andermaal over Jesaja's perspectief van Gods toekomst. Ds. De Jong merkt bij zijn intrede op dat het werk van Gods Geest vaak wordt gemist. Hij hoopt op "vernieuwing als vanouds". Onder andere consulent ds. F. van Slooten uit Nieuwleusen verwelkomt hem.

Tweede vergroting

De kerkgang blijft dusdanig groeien dat een uitbreiding van het Godshuis onontkoombaar is. Na stranding van een eerder voornemen wordt de klus in 1989 aangepakt. De kerk krijgt 2.300 zitplaatsen. Een aanpalende boerderij moet voor de klus wijken.

De kosten blijven door veel vrijwilligerswerk beperkt tot ruim 4.7 miljoen. Het kerkdorp, dat inmiddels ruim achtduizend zielen telt,¹ offert in een vrij korte tijd ruim vier miljoen. Dankzij andere leningen kan de bank helemaal buiten beeld blijven. Ds. De Jong spreekt bij de opening evenals ds. Putman vele jaren eerder de wens uit "dat de gemeente tot in lengte van dagen het voorrecht mag genieten dat aan deze plaats een helder licht op de kandelaar des Woords mag schijnen". De ruim 5.500 zielen tellende gemeente gaat anno 1991 op zondag nog massaal ter kerke. Daarnaast belegt de kerkenraad, die ondanks de grootte van de hervormde gemeente nog altijd uit vier ouderlingen en vier diakenen bestaat, regelmatig druk bezochte doordeweekse diensten.

¹De Wolde, "Staphorst, gemeente tussen Reest en Dedemsvaart", 1990, pag 12.

